



Apokrif Bir Havarî Hatıratı mı Gnostik Bir Öğüt mü? Petrus ve On İki Havarinin İşleri Metninin İncelenmesi

An Apocryphal Apostolic Memoir or a Gnostic Exhortation? An Analysis of the Acts of Peter and the Twelve Apostles

Doktora Öğrencisi Mücahid TOPCU¹

¹İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Öğrencisi

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tokat
• mucahid.topcu@gop.edu.tr • ORCID > 0000-0001-6934-7369

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 17 Şubat/February 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 22 Eylül/September 2025

Yıl/Year: 2025 | **Sayı – Issue:** 59 | **Sayfa/Pages:** 799-831

Atıf/Cite as: Topcu, M. "Apokrif Bir Havarî Hatıratı mı Gnostik Bir Öğüt mü? Petrus ve On İki Havarinin İşleri Metninin İncelenmesi" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 59, Aralık 2025: 799-831.

APOKRİF BİR HAVARİ HATIRATI MI GNOSTİK BİR ÖĞÜT MÜ? PETRUS VE ON İKİ HAVARİNİN İŞLERİ METNİNİN İNCELENMESİ

ÖZ

Bu makale, Nag Hammadi külliyyatında yer alan VI. kodeksin ilk metni *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nin sembolik yapısını ve teolojik yönelimini inceleyerek metnin gnostik gelenekle ilişkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Nag Hammadi metinleri, farklı dönemlerde farklı topluluklarca üretilmiş olmaları nedeniyle, Hristiyanlık ve Gnostisizm arasında yer alan çeşitli inanç yapılarının izlerini taşır. Bu bağlamda incelenen metin, biçimsel olarak havari hatıratları geleneğini andırır da içerdiği simgesel öğeler ve teolojik söylem, onun yalnızca bu geleneğe ait olmadığını düşündürmektedir. Metinde hem Hristiyanlığa özgü misyonerlik vurgusu hem de gnostik söyleme özgü bilgi ve dönüşüm ile ilişkilendirilen temalar birlikte yer almaktadır. Bu bileşik yapı, metnin kökenine dair net bir geleneksel atıf yapılmasını güçleştirir. Nitekim yapılan araştırmalar, metnin muhtemelen iki farklı kaynak metnin bir araya getirilmesiyle oluştuğunu ve bu metinlerin farklı doktriner bağlamlara işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, eserin tek bir inanç çizgisine değil, erken dönem Hristiyan dünyasında karşılaşan ve kimi zaman iç içe geçen teolojik eğilimlere tanıklık eden bir metin olarak değerlendirilmesini mümkün kılar. Dolayısıyla *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* hem gnostik düşüncenin temel imgelerini barındırması hem de havari anlatı geleneğine biçimsel düzeyde yakınlığıyla, erken Hristiyanlığın doktrinel çeşitliliğini yansıtan özgün bir örnek olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Erken Dönem Hristiyanlığı, Gnostisizm, Nag Hammadi Literatürü.



AN APOCRYPHAL APOSTOLIC MEMOIR OR A GNOSTIC EXHORTATION? AN ANALYSIS OF THE ACTS OF PETER AND THE TWELVE APOSTLES

ABSTRACT

This article examines the symbolic structure and theological orientation of The Acts of Peter and the Twelve Apostles, the first text in Nag Hammadi Codex VI, and evaluates its relationship to the Gnostic tradition. The texts of the Nag Hammadi corpus, produced by various communities across different historical periods, bear traces of belief systems between Christianity and Gnosticism. In this context, while The Acts of Peter and the Twelve Apostles formally resembles the apostolic

memoir tradition, its symbolic elements and theological discourse suggest that it does not fully belong to that literary lineage. The text combines themes characteristic of Christian missionary discourse with motifs associated with Gnostic thought, such as knowledge, transformation, and divine origin. This composite structure complicates assigning the text to a single traditional framework. Indeed, scholarly analysis indicates that the work likely emerged from compiling two distinct source texts rooted in different doctrinal backgrounds. As such, the text should not be viewed as representative of a single theological stance, but rather as a witness to the diversity—and at times convergence—of theological tendencies in the early Christian world. Thus, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles* stands out as a unique example that reflects both core symbols of Gnostic thought and formal similarities with the apostolic narrative tradition, offering insight into the doctrinal plurality of early Christianity.

Keywords: History of Religions, Early Christianity, Gnosticism, Nag Hammadi Literature.



Giriş

Petrus ve On İki Havarinin İşleri, Nag Hammadi literatürü içerisinde bulunan apokrif^[1] Hristiyan metinlerinden biridir. Literatürün 6. kodeksinin birincisi olan bu metin, gnostik^[2] ve proto-ortodoks^[3] unsurların kesişme noktasında bulunmakta, bu haliyle doğrudan sınıflandırmaya meydan okumaktadır. *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* ile ilgili önde gelen problemlerden birincisi, türünün muğlaklığıdır. Başlığında “işler” ifadesini taşıması ve havari figürlerine odaklanması nedeniyle, geleneksel “Elçilerin İşleri” literatürüyle biçimsel benzerlik gösterse de bu metin, içerik bakımından önemli farklılıklar barındırmaktadır. *Örneğin Petrus’un İşleri*^[4] veya *Thomas’ın İşleri*^[5] gibi eserlerde sıkça görülen mucize öyküleri ve şehitlik anlatıları, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*’nde yer almamaktadır. Bu durum araştırmacıların metni sınıflandırmasını zorlaştırmaktadır. Eserin teolojik yönelimindeki

[1] Sahih ve otantik kabul edilmeyen dini metinleri ifade eden Yunanca terim. Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Konya: Vadi Yayınları, 1998), “apokrif”, 38.

[2] Alem, insan, tanrı ve kurtuluşa dair gizli bilgiye sahip olduğunu iddia eden kişi veya akım. Bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Gnostik”, 143.

[3] Günümüzde ortodoks kabul edilen inançların Hristiyanlığın ilk üç yüzyıldaki henüz konsiller tarafından onaylanmamış hallerini veya bu inançların ilk üç yüzyıldaki savunucularını ifade eder. Bkz. Bart D. Ehrman, *Lost Christianities: The Battle for Scripture and the Faiths We Never Knew* (New York: Oxford University Press, 2003), 7.

[4] Bkz. “The Acts of Peter”, in *The Apocryphal New Testament*, trans. M. R. James (Oxford: Clarendon Press, 1924).

[5] Bkz. “The Acts of Thomas” in *The Apocryphal New Testament*, trans. M. R. James (Oxford: Clarendon Press, 1924).

muğlaklık da sınıflandırma konusundaki problemleri derinleştirmektedir. Gnostik materyallerle dolu bir literatür içerisinde yer alan bu metin, Valentinyan^[6] veya Sethiyan^[7] mitolojik anlatılardaki düalizmden ve gnostik kozmolojiden yoksundur.

Petrus ve On İki Havarinin İşleri, muhtemelen Roma İmparatoru Decius'un (MS 249–251) hükümdarlığı döneminde, III. yüzyılın ortalarında kaleme alınmış bir metindir.^[8] Ancak bazı araştırmacılar, metinde yer alan çeşitli içeriksel unsurların, henüz Hristiyan öğretisinin kesin sınırlarla belirlenmediği II. yüzyıla ait daha erken bir dönemi yansıttığını öne sürmektedir.^[9] Bu nedenle, eserin yazılış tarihiyle ilgili bazı belirsizlikler gündeme gelmiştir. Eser, içerdiği temalar bakımından belirli bir teolojik eğilime açık biçimde yerleştirilememektedir. Gnostik metinler arasında yer almasına rağmen, metinde Valentinyan ya da Sethiyan geleneklerde sıklıkla rastlanan ayrıntılı kozmolojik anlatılara ve Tanrı ile maddi dünya arasındaki keskin düalizme rastlanmamaktadır. Metin, farklı teolojik eğilimlerin iç içe geçtiği bir yapıya sahiptir. Erken dönem Hristiyan metinlerinde farklı geleneksel arka planlara sahip metinlerin iç içe geçmiş olması, çağdaş araştırmalarda sıklıkla karşılaşılan bir olgudur. Zira özellikle Nag Hammadi literatürünün olduğu dönemde bu iki geleneğin birbiriyle yakın ilişkide olduğu bilinmektedir. *Thomas İncili* gibi örneklerde olduğu gibi, kimi metinlerin hem erken dönem Hristiyan öğretilerini yansıttığı hem de gnostik yorumları içerdiği yönündeki değerlendirmeler bu tür metinlerin sınıflandırılmasını daha da karmaşık hâle getirmektedir. *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* bu anlamda tekil bir örnek olmaktan çok, erken Hristiyanlık literatüründe görülen doktrinel geçirgenliğin tipik bir örneğini sunar. Bu çerçevede, bir metnin “gnostik” bir kodekste yer alması, o metnin içerik bakımından da doğrudan gnostik olarak nitelendirilmesini her zaman gerektirmemektedir. Nitekim sınıflandırma çabaları, yalnızca kodeks bağlamına değil, metnin içerdiği kavramsal yapı ve teolojik söyleme de dikkatle bakmayı zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmanın önemi ve özgünlüğü, Nag Hammadi literatürüne ait *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nin çevrilmesi ve incelenmesidir. Nag Hammadi literatürü, özellikle Batıda Gnostisizm araştırmaları açısından önemli bir külliyat olarak kabul edilmiş ve detaylı bir biçimde çalışılmıştır. Nag Hammadi literatüründeki metinler, esasen Yunanca yazılmış metinlerin Kıpti dilindeki

[6] Miladi 2. yüzyılda yaşayan Hristiyan gnostik Valentinus çevresinde oluşan akım. Bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Valentinus”, 381.

[7] Tarihsel bir kurucuya dayanmayan, Seth figürüne dayalı mitolojiye sahip, kendilerini Seth'in çocukları veya bozulmaz soy olarak tanımlayan klasik gnostik bir mezheptir. Andrew P. Smith, *A Dictionary of Gnosticism*, (Illinois: Quest Books, 2009), “Sethianism”, 225.

[8] Andrea Lorenzo Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles (NHC 6.1) Allegory, Ascent and Ministry in the Wake of the Decian Persecution* (Wisconsin: Marquette University, Faculty of Graduate School, Degree of Doctora of Philosophy, 1996), 221.

[9] Hans-Martin Schenke, “The Acts of Peter and the Twelve Apostles”, *New Testament Apocrypha vol. II*, ed. Wilhelm Schneemelcher (Westminster: John Knox Press, 1992), 414.

çeviri veya uyarlamalarıdır^[10] ve bu metinlerin büyük bir kısmı birçok Batı diline çevrilmiştir.^[11] Ekrem Sarıkçıoğlu ve Şinasi Gündüz’ün literatürdeki bazı eserler üzerine yaptıkları çeviri ve incelemeler dışında literatürün tamamının Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* üzerine yaptığımız bu çeviri ve inceleme, esere dair uluslararası akademik çalışmaları da dikkate alarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmada önce çeviri metne yer verilmiş, ardından veri analizi yapılmıştır. Çeviride *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*’nin mevcut İngilizce çevirileri dikkate alınmıştır. Çalışmada Douglas M. Parrott ve R. McL. Wilson tarafından yapılan İngilizce çeviri^[12] temel alınmıştır; çünkü bu çeviri, Nag Hammadi metinleri üzerine yapılan akademik çalışmalarda en yaygın biçimde başvuru, sıkça atıf yapılan, bilimsel editoryal süreçlerden geçmiş ve editörlüğünü James M. Robinson’un yaptığı *The Nag Hammadi Library* adlı saygın bir derlemede yer alan versiyondur. Kıpti dilinden İngilizceye yapılan çeviriye eklenen notlar olduğu gibi aktarılmıştır. İngilizce metinde verilen anlamsal yapının Türkçede mümkün olduğunca aslına sadık kalınarak korunmasına gayret edilmiştir. Eserde geçen özel isimler ve mekanlar analizde inceleneceği için çeviri kısmında dipnotlu bilgilendirme yapılmamıştır. Bu çalışmada Türkçe literatüre ek olarak, uluslararası ikincil literatürden de yararlanılmıştır.

1. NAG HAMMADI LİTERATÜRÜ

Gnosis “bilgi, hikmet ve marifet” olarak tanımlanan, Eski Yunanca kökenli bir kelimedir.^[13] Tarihte bazı insanlar gnosis’e, yani insanın kurtuluşunu sağlayacak gizli bilgiye sahip oldukları iddiasıyla ortaya çıkmışlardır. Bu kişilerin fikirleri çerçevesinde oluşmuş “Tanrı, alem, insan ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini kendine has, kutsal ezoterik bilgi doktrini temeline dayalı olarak açıklamayı ilke edinen”^[14] ve senkretik bir yapıya sahip olan inanç ve felsefeye dayalı geleneklere Gnostisizm adı verilmiştir. Gnostisizmin bir din olup olmadığı tartışmalı bir mevzudur.^[15] Ancak içinde barındırdığı fikirler incelendiğinde, Gnostisizm din ve felsefe arasında bir konuma yerleştirilebilir. Kanaatimizce Gnostisizm felsefi düşüncüyü dini düşünce ile harmanlamış, her iki geleneğin soru ve cevaplarını kullanarak insanlığın arayışına cevap mahiyetine bürünmüş bir düşünce sistemidir.

[10] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “*Nag Hammadi*”, 276.

[11] Nag Hammadi literatüründeki metinlerin İngilizce çevirileri için bkz. J. M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, (E.J. Brill, 1988).

[12] The Acts of Peter and the Twelve Apostles”, tr. Douglas M. Parrot and R. McL. Wilson, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 165-167.

[13] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Gnosis”, 143.

[14] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Gnostisizm”, 143.

[15] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Gnostisizm”, 143.

Gnostik geleneklere ilişkin temel bilgilerimiz büyük ölçüde üç ana kaynaktan, erken dönem Hristiyan yazarlarının polemik metinlerinden, arkeolojik bulgular-
dan ve Nag Hammadi’de keşfedilen gnostik literatürden elde edilmektedir. Bu-
nunla birlikte, gnostik düşüncenin yalnızca bu kaynaklarla sınırlı olmadığını be-
lirtmek gerekir; Plotinos (ö. 270) gibi çağdaş felsefi eleştirmenlerin metinlerinden,
Maniheizm ve Sabiilik gibi doğrudan gnostik eğilim taşıyan dini sistemlerden ve
farklı kültürlerde gözlenen gnostik temayüllerden de bu gelenek hakkında önemli
veriler edinilebilmektedir. Irenaeus (ö. 202), Hippolytus (ö. 235), Tertullianus (ö.
240) ve Epiphanius (ö. 403) gibi Hristiyan yazarlar tarafından kaleme alınmış
olan polemik tarzı eserlerde Gnostisizm, sapkın dini akımlar şeklinde nitelenmiş
ve eleştiriye tabi tutulmuştur. Yine arkeolojik ve epigrafik bulgularda elde edi-
len mühür ve muskalar (örneğin Abraxas taşları) gnostik geleneklerdeki inanç ve
semboller hakkında bilgi sağlamaktadır. Yine buluntular arasında yer alan lahit-
ler ve freskler aracılığıyla gnostik geleneklerin ikonografisi hakkında bilgi edi-
nilmektedir. Nag Hammadi literatürü ise, keşfedilmesinin ardından Gnostisizm
için önemli bir teyit edici kaynak olmuştur. Literatür, 1945 yılının Aralık ayında
Yukarı Mısır’da Nag Hammadi adlı kasabanın yakınlarındaki Hamra Dom köyün-
de bulunmuştur.^[16] Keşfin serüveni, çeşitli sebeplerle uzun süre boyunca açıklığa
kavuşturulamamış, bu belirsizlik keşfe dair abartılı hikâyelerin anlatılmasına yol
açmıştır.^[17] İsimlerini bulunduğu bölgeden alan bu metinler, iki çiftçi tarafından
rastlantı eseri bulunmuştur.^[18] Çiftçiler, bir küpün içerisinde buldukları onlarca ki-
tabın değerinden habersiz bir şekilde, kitapların bir kısmını incelemesi için Nag
Hammadi şehrinde bir rahibe teslim etmişler, bir kısmını ise evlerinin bir köşesine
terk etmişlerdir.^[19] Bu süreçte kitapların bazılarının ev halkı tarafından ateş yakmak
için kullanıldığı öne sürülmektedir. Rahibe teslim edilen kitaplar aracılığıyla an-
tikacılar keşfin varlığını öğrenmişlerdir ve keşfin kalan kısmı, araçlar vasıtasıyla
antikacılara ulaşmıştır.^[20] Bu süreçte literatürün bir kısmı Avrupa’ya götürülüp sa-
tılmıştır. Sonraki yıllarda Kahire Kıpti Müzesi, batıya götürülen kısımları büyük
miktarda paralar harcamak suretiyle bir araya getirmeyi başarmıştır.^[21] Daha sonra
bu metinler üzerinde çeviri çalışmaları başlatılmış ve Nag Hammadi literatürü bi-
lim dünyasındaki yerini almıştır.^[22]

[16] Şinasi Gündüz, “Nag Hammadi Literatürü ve Adem’in Vahyi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İla-
hiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1993), 93.

[17] Kurt Rudolph, *Gnosis, The Nature & History of Gnosticism*, tr. Robert McLachlan Wilson (San
Francisco: Harper, 1987), 35; 41.

[18] Gündüz, “Nag Hammadi Literatürü ve Adem’in Vahyi”, 93.

[19] Gündüz, “Nag Hammadi Literatürü ve Adem’in Vahyi”, 94.

[20] Elaine Pagels, *The Gnostic Gospels* (New York: Vintage Books, 1989), xiii-xvi.

[21] James M. Robinson, “Introduction”, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson
(E. J. Brill, 1988), 22.

[22] Bkz. Rudolph, *Gnosis*, 49-50.

Dördüncü yüzyıla ait olduğu tespit edilen Nag Hammadi literatürü, 13 ciltten oluşmaktadır. 13 ciltten 11 tanesi deri ile kaplı vaziyetteyken 12. ve 13. ciltlerin sayfaları eksiktir.^[23] Toplam 1150 sayfadan ibaret olan literatürün bazı sayfaları yırtılma, çürüme, güvelenme gibi çeşitli sebeplerle tahrif olmuş ve okunamaz hale gelmiştir.^[24] Bu keşfi önemli kılan şey, ilk defa Kıpti dilinde çok sayıda orijinal gnostik metnin gün yüzüne çıkarılmış olmasıdır.^[25] Keşfin Gnostisizm çalışmalarına yaptığı katkıyı, önde gelen Gnosis araştırmacılarından olan Kurt Rudolph şöyle dile getirmiştir: 1) Bu keşifle birlikte Gnostisizme dair orijinal kaynakların sayısı beklenmedik derecede artmıştır. 2) Ortaya çıkarılan belgeler, Gnostisizmin farklı ekolleri hakkında önemli içerik sunmaktadır. 3) Keşiflerin hem Hristiyanlık içi hem de Hristiyanlık dışı belgeler içermesi, Gnostisizmin Hristiyanlık içi bir unsur olduğu iddiasını zayıflatmıştır. 4) Ortaya çıkarılan eserler sadece Gnostisizm için değil, gnostiklere karşı yürütülen reddiye geleneği bağlamında erken dönem Hristiyanlık tarihi için de önemlidir. 5) Yine bu eserler vasıtasıyla Yahudi geleneğinin ve Yunan felsefesinin Gnostisizme olan katkısı gözler önüne serilmiştir. 6) Elde edilen metinler gnostik kurtarıcı figürü ile Hristiyan kurtarıcı figürü arasındaki ilişkinin çözüme ulaştırılmasını hızlandırmıştır.^[26] Rudolph'un işaret ettiği üzere, Nag Hammadi literatürün keşfi Gnostisizmin başlı başına bir araştırma alanı olmasında önemli bir yere sahiptir. Literatür Gnostisizm araştırmacılarının çalışmalarında ikincil kaynaklar olarak kabul edilen erken dönem Hristiyan düşünürlerine ait metinlere bağlı kalma oranını azaltarak yapılan çalışmaların güvenilirliğini artırmıştır.

Araştırmamıza konu olan *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* Nag Hammadi literatürünün 6. cildinin ilk metnidir. Eser Hristiyanlığa ait havari hatıratları ile gnostik öğretiyi birleştiren ilginç bir yapıya sahiptir. Havariler ile mistik bir figür olan Lithargoel arasında geçen diyalog üzerinden alegorik bir kurtuluş anlayışını aktaran bu eserin gnostik mi yoksa proto-ortodoks mu olduğu konusu tartışmalıdır. Metinde her iki geleneğe ait unsurların mevcudiyeti, akademik tartışmaların ortaya çıkmasının temel sebebidir.

2. METNİN TEŞEKKÜLÜNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

Başlığını *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* şeklinde çevirdiğimiz eser, toplamda on iki sayfadan oluşmaktadır, ancak ilk sekiz sayfa ağır hasarlı olduğu için okunamamış ve böylelikle eserin başlangıcı belirsiz kalmıştır.^[27] *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*, elimize yalnızca Nag Hammadi literatürü aracılığıyla ulaşmış-

[23] “Gündüz, Nag Hammadi Literatürü ve Adem’in Vahyi”, 94.

[24] “Gündüz, Nag Hammadi Literatürü ve Adem’in Vahyi”, 94.

[25] Rudolph, *Gnosis*, 34-35.

[26] Rudolph, *Gnosis*, 51-52.

[27] Schenke, “The Acts of Peter and the Twelve Apostles”, 413.

tır.^[28] Keşif öncesinde böyle bir eserin varlığına dair herhangi bir işaret olmadığı gibi, herhangi bir kilise babasının eserinde de metne dair bilgi mevcut değildir. Nag Hammadi metinlerinden birçoğunda olduğu gibi, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*’nin de Eski Yunanca’dan Kıpticeye çevrilmiş bir metin olduğu tahmin edilmektedir.^[29]

Eserin yazarı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Araştırmacılar elimizdeki haliyle metnin tek seferde yazılmadığı hususunda aynı fikirdedirler ve içerikte yer alan çeşitli ibarelerden hareketle metnin birkaç kaynağın bir araya getirilmesi ile yazıldığına kanaat getirmişlerdir.^[30] Eserin yazılış tarihi üzerine çeşitli tahminler yapılmış, II. yahut III. yüzyılda Suriye civarında yazıldığı öne sürülmüştür.^[31] İmparator Traianus (ö. 117) döneminde, Efes’te 90-110 arasında erken bir tarihte yazıldığını iddia edenler de vardır.^[32] Bununla birlikte bazı araştırmacılar metne yönelik bir redaksiyon faaliyetinden bahsetmişlerdir. Eserin sonunda yer alan ve “diriliş sonrası metni” özelliği gösteren kısımdan hareketle böyle bir düşünceye varılmıştır. Istvan Czachesz, metinde geçen olaylarla manastır kuralları arasındaki benzerlikten hareketle redaksiyonun IV. yüzyılda Pakhomius (ö. 348) geleneğine bağlı bir manastırda, Pakhomius’un ölümünden sonraki bir tarihte yapıldığını öne sürmüştür.^[33] Pakhomius geleneğine bağlı bir manastırda yazıldığı fikrinin oluşmasında içerikte yer alan asketik anlayış ile bedensel ve ruhsal iyileşme unsurları etkili olmuştur.^[34] Metinde Lithargoel tarafından dile getirilen uyarılar manastır kuralları ile ilişkilendirilmiş, bu durum Pochamius’un manastır kurallarını bir meleken aldığını şeklindeki efsaneyle özdeşleştirilmiştir.^[35] Özellikle metnin son kısmında çizilen sahne, İsa’nın havarilerini yoksullara göndermesi, onları iyileştirmekle görevlendirmesi ve zenginlere karşı uyarması temalarıyla manastır hayatının çerçevesine uymaktadır.^[36] Andrea L. Molinari ise metnin redaksiyonunun İmparator Decius (ö. 251) döneminde yapıldığını iddia etmiştir.^[37] Bu redaksiyon

[28] Fred Lapham, *Peter, The Myth, The Mand and The Writings* (New York: Sheffield Academic Press, 2003), 71.

[29] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 413.

[30] Bkz. Istvan Czachesz, “The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve”, *The Wisdom of Egypt* (Leiden: Brill, 2005), 490; Lapham, *Peter*, 72.

[31] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 414.

[32] Lapham, *Peter*, 82.

[33] Czachesz, “The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve”, 485.

[34] Alicia J. Batten, “Thematic Affinities Between the Letter of James and the Acts of Peter and the Twelve Apostles”, *Christian Apocrypha: Receptions of the New Testament in Ancient Christian Apocrypha*, ed. Jean-Michel Roessli and Tobias Nicklas (Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014), 251.

[35] Czachesz, *Apostolic Commission Narratives in the Canonical and Apocryphal Acts of the Apostles* (Groningen: Ruksuniversiteit Groningen, 2002), 162.

[36] Czachesz, *Apostolic Commission Narratives in the Canonical and Apocryphal Acts of the Apostles*, 163.

[37] Molinari, “The Acts of Peter and the Twelve Apostles”, 221.

girişiminin metni bir İncil gibi bitirmek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.^[38] Kanonik incillerin biçimini, üslubunu ve yapısını bilinçli bir biçimde taklit etmek, erken dönem Hristiyan yazılarında sıkça rastlanan bir durumdur.

Eserin muhatabı olan toplumun Hristiyan olduğu konusunda şüphe yoktur, ancak bu Hristiyanların gnostik eğilimlere sahip olup olmadıkları tartışmalıdır. Schenke, içerikte yer alan temaların ana gövde Hristiyan anlayışından uzak olmasından hareketle eserin Ebionitler tarafından üretilmiş olabileceğini söylemiştir.^[39] O, metnin Ebionitler tarafından yazıldığı düşüncesini desteklemek amacıyla kahramanlardan biri olan Lithargoel'in Yahudi olduğunu ve metinde yer alan asketik hayatın Suriye bölgesindeki gezgin asketik hayatı andırdığını iddia etmiştir.^[40]

Eser üzerinde yapılan çalışmalar, eserin en az iki kaynağın bir araya getirilmesiyle yazıldığını ortaya çıkarmıştır. Araştırmacılar metnin kaynakları üzerinde birçok görüş ortaya atmışlardır. Martin Krause, eserin temelde iki ayrı metinden oluştuğunu dile getirmiş ve bunları *Petrus'un İşleri* ve *On İki Havarinin İşleri* şeklinde isimlendirmiştir.^[41] Bu isimlendirmeyi yapmasında, eserin başlığının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Krause bu iki metinden ayrı bir de eklemenin yapıldığını dile getirmektedir. Bu da biraz önce bahsettiğimiz, diriliş sonrası metinlerine benzeyen, eserin son kısmıdır.^[42] Schenke burada üç metnin varlığından bahsetmiş ve elimizdeki eserin ilk kısmını “efsanevi hikâye” olarak adlandırmıştır.^[43] Bu kısımda havarilerin mekân ve zamanın dışına, hayali bir adaya gelişleri anlatılmaktadır. İkinci kısım, birincisiyle alakası olmayan ancak ona ilave edilmiş bir metindir.^[44] Burada, İsa'nın bir vizyonu anlatılmaktadır ve İsa'nın 12 havarisinden biri olan Petrus bu vizyona sıkıştırılmış gibi görünmektedir. Schenke yazarın Petrus'u soruyu soran kişi olarak takdim ettiğini ancak inci tüccarına şehirle ilgili soruları soranların fakir ve dilenciler olması gerektiğini söylemiştir.^[45] Üçüncü metin ise tipik bir paskalya hikayesidir. Schenke bu kısmın sanki Yeruşalim kapısında meydana gelen bir olay gibi görüldüğünü söylemiştir.^[46] Douglas M. Parrot ise eseri yapısal açıdan dört kısma ayırmıştır. Buna göre metinde bir giriş kısmı vardır ki bu kısım hikâyenin başlangıcından Petrus'un adamı görmesine kadarki kısımdır. İkinci kısım Petrus'un fakirler ve Lithargoel arasındaki konuşmaya şahit olduğu kısımdır. Üçüncü kısım Petrus ve arkadaşlarının Dokuz Kapı şehrine doğru yaptıkları yol-

[38] Lapham, *Peter*, 73.

[39] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 414.

[40] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 414.

[41] Batten, “Thematic Affinities Between Letter of James and the Act of Petrus and the Twelve”, 249; Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 22.

[42] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 23.

[43] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 417.

[44] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 417.

[45] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 417-418.

[46] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 418.

culuğu içermektedir. Son kısım ise Lithargoel'in bir hekim olarak ortaya çıkması ve kendisini İsa olarak ifşa edip havarilerini görevlendirmesini içermektedir.^[47] Buradan hareketle Parrot, eserin dört bağımsız hikâyeden oluştuğunu dile getirmiştir. Buna göre birinci metin zenginler tarafından reddedilen ancak fakirler tarafından kabul gören bir inci tüccarının hikayesidir. İkincisi Habitation adlı bir şehrin hikayesidir. Üçüncüsü başarılı olmak için yiyecek ve eşyaların terk edilmesinin gerekli olduğunu anlatan bir yolculuk hikayesidir. Dördüncüsü ise İsa'nın havarilerini görevlendirmesine dair bir hikayedir.^[48] Eserin birden fazla kaynağının olduğu fikrinin edinilmesinde, metinde yer alan uyumsuzluklar da önemli rol oynamıştır. Örneğin metnin bakış açısı birinci tekil şahıs ile üçüncü tekil şahıs arasında değişmektedir. Yine olayların akışında kesintilerin olduğu görülmektedir.^[49] Anlaşıldığı kadarıyla, eserin birkaç metnin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu kesindir.

Bazı araştırmacılar bakış açısı değişikliklerinin farklı metinlerin varlığına işaret etmediğini, antik geleneklerde bu tür durumlarla yaygın bir şekilde karşılaşıldığını öne sürmüşlerdir.^[50] Stephen J. Patterson içeriği bakış açısına göre ayırarak üç kaynak ortaya koymuştur. Buna göre ilk metin Petrus kaynağıdır ve bunu *Ben Kaynağı* diye adlandırmıştır. Bu kaynak, Hikâyenin başlangıcından Petrus'un Lithargoel ile karşılaşmasına kadarki kısmı ifade etmektedir.^[51] İkinci metni, *Üçüncü Şahıs Kaynağı* şeklinde adlandırmıştır. Bu kaynak iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi inci tüccarının anlatıldığı kısım, ikincisi ise İsa'nın havarilerini görevlendirdiği kısımdır.^[52] Üçüncü metne ise *Biz Kaynağı* adını vermiştir. Bu kısım, havarilerin Dokuz Kapı şehrinin kapısı önündeki konuşmalarıyla başlayıp İsa'nın havarilerine ilaç bohçasını verdiği kısımda biter.^[53] Görüldüğü üzere, araştırmacılar metnin kaynakları hususunda ortak bir görüşe sahip değillerdir. Ancak metnin tek bir fikir etrafında ortaya çıkmadığı, birkaç kaynağın bir araya getirilmesi ile oluşturulduğu hususunda hemfikir görünmektedirler.

Eserin muhtemel kaynaklarını tespit etmek amacıyla araştırmacılar, apokrif literatürde yer alan Petrus ve Havariler ile ilgili eserleri, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* ile karşılaştırmışlardır. Ortaya çıkan sonuçlar, elimizdeki eserin diğer Petrus ve Havarilerin İşleri metinleriyle benzerliklerinin var olduğunu göstermiştir. Eserin diğerleriyle benzeştiği kısımlar, içerikteki bazı unsurlardır. Örneğin inci teması, erken dönem Hristiyan literatüründe sıkça kullanılmıştır. Bu konuda *İnci İlahisi* adlı metin meşhurdur. Yine İsa'nın şifa dağıtıcı rolü hem Yeni

[47] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 26.

[48] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 26-27.

[49] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 12.

[50] Bkz. Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 29-31.

[51] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 33.

[52] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 34.

[53] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 35.

Ahit'te hem de apokrif literatürde sıkça karşılaşılan temalardandır. *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*, bu temaları kullanmasıyla diğer eserlerle benzerlik göstermektedir. Farklılık gösterdiği noktalara gelecek olursak; örneğin, diğer metinlerde inanç doktrinleri ele alınırken, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde herhangi bir doktrin savunulmamış, asketik pratikler örneklendirilmiştir.^[54] Diğer birçok metinde vurgu havarilerin gösterdikleri mucizeler üzerine yapılırken burada mucizeler ikinci plana atılmıştır.^[55] “İşler” (acts) türüne ait apokrif metinlerinin çoğunda zengin ve güçlü kişilerin Hristiyanlığı kabul etmeleri ele alınırken burada zengin ve güçlülerin dışlandığı görülmektedir.^[56] Benzerlikler ve farklılıklardan hareketle araştırmacılar, eserin gnostik gelenekle ilişkili olup olmadığını da tespit etmeye çalışmışlardır.

3. PETRUS VE ON İKİ HAVARİNİN İŞLERİ METNİNİN ÇEVİRİSİ*

[...] hangi [...] sebeple [...] sonra [...] biz [...] havariler [...]. Denize açıldık [...] vücudun. Diğerleri kalplerinde endişe taşımıyorlardı. Ve biz, kalplerimizde birleşmiştik. Rab'bin bizi tayin ettiği hizmeti yerine getirmeyi kabul ettik. Ve bir-birimizle bir antlaşma yaptık.

Rab'den bize gelen uygun bir zamanda denize indik. Kıyıya demirlemiş, binmeye hazır bir gemi bulduk ve gemideki denizcilerle onlarla gemiye binmemiz konusunda konuştuk. Rab'bin buyurduğu gibi bize karşı büyük bir nezaket gösterdiler. Gemiye bindikten sonra bir gün bir gece yol aldık. Sonra geminin arkasından bir rüzgâr esti ve bizi denizin ortasında küçük bir şehre getirdi.

Ben Petrus, rıhtımda duran şehir sakinlerine bu kentin adını sordum. Aralarından bir adam, “Bu kentin adı Habitation, yani yerleşim [...] dayanıklılık” diye yanıtladı. Aralarındaki lider, iskelenin kenarında palmye dalını tutuyordu. Yükümüzle karaya çıktıktan sonra, kalacak yer konusunda tavsiye almak için şehre girdim.

Beline altın kemerle süslenmiş kuşak bağlı bir adam karşıma çıktı. Ayrıca omuzlarının üstünden göğsüne uzanarak başını ve ellerini örten bir peşkir kuşanmıştı.

Adama bakıyordum, çünkü şekli ve endamı çok güzeldi. Vücudunun gördüğüm dört kısmı vardı: ayak tabanları, göğsünün bir kısmı, avuç içleri ve yüzü.

[54] PHEME PERKINS, *The Gnostic Dialogue: The Early Church and the Crisis of Gnosticism* (New York: Paulist Press, 1980), 127.

[55] PERKINS, *The Gnostic Dialogue*, 128.

[56] PERKINS, *The Gnostic Dialogue*, 128.

*Bu çeviride, Douglas M. Parrot ve R. McL. Wilson tarafından yapılan İngilizce çeviri (“The Acts of Peter and the Twelve Apostles”, tr. Douglas M. Parrot and R. McL. Wilson, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 165-167.) esas alınmıştır.

Ben bunları görebiliyordum. Sol elinde, benim kitaplarıma benzeyen bir kitap kapağı vardı. Sağ elinde sığla ağacından bir asa vardı. Yavaşça konuşurken sesi yankılanıyordu, şehrin içinde haykırıyordu, “İnciler! İnciler!”

Gerçekten de onun o şehirden biri olduğunu düşündüm. Ona, “kardeşim ve dostum!” dedim. O da bana şöyle karşılık verdi: “Doğru söyledin, ‘kardeşim ve dostum’ dedin. Benden ne istiyorsun?” Ben de ona, “Benim ve kardeşlerim için kalacak yer istiyorum, çünkü burada yabancıyız” dedim. Bana, “İşte bu nedenle ben de ‘kardeşim ve dostum’ dedim, çünkü ben de senin gibi bir yabancıyım” dedi.

Bunları söyledikten sonra haykırdı, “İnciler! İnciler!” O şehrin zenginleri onun sesini duydular. Gizli depolarından dışarı çıktılar. Bazıları evlerinin depolarından dışarı bakıyordu. Diğerleri de üst pencerelerinden bakıyorlardı. Ama ondan elde edebilecekleri hiçbir şey göremediler, çünkü sırtında ne bir kese ne de kuşak ve peşkirinin içinde bir bohça vardı. Küçümsedikleri için onu tanımadılar bile. O da kendini onlara göstermedi. “Bu adam bizimle alay ediyor” diyerek depolarına döndüler.

O şehrin yoksulları onun sesini duydular ve inciyi satan adama geldiler. Dediler ki, “Lütfen bize inciyi gösterme zahmetine katlan ki, onu (kendi) gözlerimizle görelim. Çünkü biz fakiriz. Ve onun için ödeyecek bu [...] fiyata sahip değiliz. Ancak, bize göster ki biz de arkadaşlarımıza (kendi) gözlerimizle bir inci gördüğümüzü söyleyebilelim” dediler. Onlara şöyle cevap verdi: “Eğer mümkünse benim şehrimde gelin! Onu sadece (gözlerinizin önünde) göstermekle yetinmeyeceğim, fakat onu size bedelsiz olarak da vereceğim.”

Gerçekten onlar, şehrin yoksulları, duydular ve dediler ki, “Biz dilenci olduğumuz için, bir adamın bir dilenciye inci vermeyeceğini kesinlikle biliriz, genellikle alınan ekmek ve paradır. Şimdi o zaman senden görmek istediğimiz nezaket, gözlerimizin önünde inciyi bize göstermendir. Böylece arkadaşlarımıza, (kendi) gözlerimizle bir inci gördüğümüzü gururla söyleyeceğiz”—çünkü o (inci) yoksullar arasında, özellikle (bunlar gibi) dilenciler arasında bulunmaz. O, cevap verdi (ve) onlara dedi ki, “Mümkünse, siz benim şehrimde gelin, böylece size onu sadece göstermekle kalmayayım, bir hiç karşılığında vereyim.” Fakirler ve dilenciler, karşılıksız veren adam sayesinde sevindiler.

Adamlar Petrus’a zorluklar hakkında sorular sordular. Petrus cevap verdi ve yolun zorlukları hakkında duyduklarını anlattı. Çünkü onlar, kendi hizmetleri sırasında yaşanan zorlukların tercümanlarıdır.

(Petrus) İnciyi satan adama, “Adınızı ve şehrinize giden yolun zorluklarını bilmek istiyorum, çünkü biz yabancıyız ve Tanrı’nın hizmetkârlarıyız. Tanrı’nın sözünü her şehirde ahenkle yaymamız gerekiyor.” dedi. Adam cevap verdi ve dedi

ki “Eğer adımı soruyorsanız, benim adım Lithargoel’dir, bunun yorumu, hafif, ceylan gibi taş demektir.”

“Ayrıca bana sorduğunuz şehre giden yol hakkında da size bilgi vereceğim. Sahip olduğu her şeyi terk eden ve her gün oruç tutan biri dışında hiç kimse o yolda ilerleyemez. Çünkü o yolda soyguncular ve vahşi hayvanlar çoktur. Yolda yanında ekmek taşıyanı, kara köpekler ekmek yüzünden öldürür. Yanında dünyanın pahalı bir giysisini taşıyanı, soyguncular giysi yüzünden öldürürler. Yanında su taşıyanı, kurtlar susadığı zaman su yüzünden öldürür. Et ve yeşil sebzeler yüzünden endişelenenleri ise aslanlar, et yüzünden yer. Aslanlardan kaçarsa, boğalar onu yeşil sebzeler yüzünden yutar.”

Bunları bana söylediğinde ah çektim ve “Yolda büyük zorluklar var! Keşke İsa bize yürümemiz için güç verseydi!” dedim. Yüzüm kederli olduğu halde bana baktı ve ben iç geçirdim. Bana dedi ki, “İsa adını gerçekten biliyor ve ona inanıyorsan, neden iç çekiyorsun? O, dayanıklılık veren büyük bir güçtür. Çünkü ben de onu gönderen Baba’ya inanıyorum.”

Cevaben ona sordum, “Gittiğiniz yerin, şehrinizin adı nedir?” Bana, “Benim şehrimin adı, Dokuz Kapı ve onuncusunun baş olduğunu bildiğimiz için Tanrı’ya şükredelim” dedi. Bundan sonra huzur içinde yanından ayrıldım.

Gidip arkadaşlarımı çağırmak üzereyken, dalgalar ve şehrin sınırlarını çevreleyen büyük yüksek duvarlar gördüm. Gördüğüm harika şeylere hayret ettim. Yaşlı bir adamın oturduğunu gördüm ve ona şehrin adının gerçekten Habitation olup olmadığını sordum. O [...], “Habitation [...]” dedi, “doğru söylüyorsun, çünkü tahammül ettiğimiz için burada yaşıyoruz.”

Ona şöyle cevap verdim: “Haklı olarak [...] insanlar buna [...] adını verdiler, çünkü şehirler, oranın dertlerine katlanan insanlar tarafından iskân edilir ve onlardan değerli bir krallık gelir, çünkü onlar fırtınaların ve zorlukların ortasında sabrederler. Bu şekilde, iman boyunduruğunun yüküne katlanan herkesin şehri yerleşime açılacak ve cennetin krallığına dahil olacaktır.”

Aceleyle gittim ve arkadaşlarımı çağırdım, böylece Lithargoel’in bize işaret ettiği şehre gidebilirdik. İman bağıyla, söylediği gibi her şeyden vazgeçtik. Haydutlardan kurtulduk, çünkü yanımızda elbise bulamadılar. Kurtlardan kurtulduk, çünkü susadıkları suyu yanımızda bulamadılar. Aslanlardan kurtulduk, çünkü bizde et arzusunu bulamadılar. Boğalardan kurtulduk [...] çünkü onlar bizde yeşil sebze bulamadılar. Üzerimize büyük bir sevinç ve Rabbimizinki gibi huzurlu bir kaygısızlık geldi. Kapının önünde dinlendik ve birbirimizle bu dünyanın eğlencelerinden olmayan şeyler hakkında konuştuk. Daha ziyade iman üzerine tefekkür etmeye devam ettik.

Yolda kaçıttığımız soygunculardan söz ederken, Lithargoel'in değişmiş olarak yanımıza geldiğini gördük. Bir hekim görünümündeydi, çünkü kolunun altında bir merhem kutusu vardı ve genç bir öğrenci ilaç dolu bir bohçayla onu takip ediyordu. Biz onu tanıyamadık.

Petrus ona, "Bize bir iyilik yapmanı istiyoruz, çünkü biz yabancıyız ve akşam olmadan bizi Lithargoel'in evine götürmeni istiyoruz" dedi. O da "Yürekte bir dürüstlük ile size o evi göstereceğim. Ama bu iyi adamı nasıl tanıdığınıza şaşırımdım. O kendini her insana tanıtmaz, zira kendisi büyük bir kralın oğludur. Biraz dinlenin, gidip hastamı iyileştireyim ve (geri) döneyim." dedi. Acele etti ve çabucak (geri) geldi.

Petrus'a, "Petrus!" dedi. Petrus korkmuştu, çünkü adının Petrus olduğunu nereden biliyordu? Petrus Kurtarıcı'ya, "Adımı söylediğine göre beni nereden tanıyorsun?" diye karşılık verdi. Lithargoel, "Sana Petrus adını kimin verdiğini sormak istiyorum" diye yanıtladı. Ona, "Yaşayan Tanrı'nın oğlu, İsa Mesih. Bu ismi bana o verdi." O da cevap verdi ve "Benim! Beni tanı, Petrus." Onu saran-bizim yüzümüzden kendisini değiştirdiği-elbiseyi çözdü ve o olduğu gerçeğini bize gösterdi.

Yere secde ettik ve ona tapındık. Biz on bir öğrenciden oluşuyorduk. Elini öne doğru uzattı ve bizi ayağa kaldırdı. Onunla alçakgönüllülükle konuştuk. Başlarımız değersizlik içinde eğikti ve şöyle diyorduk: "Ne dilersen yaparız. Ama bize her zaman istediğini yapma gücü ver."

Onlara merhem kutusunu ve genç öğrencinin elindeki ilaç dolu bohçayı verdi. Onlara şöyle buyurdu: "Geldiğiniz şehre, yani Habitation denilen yere gidin. Benim adıma iman edenlere öğretirken sabretmeye devam edin, çünkü ben inancın zorluklarına tahammül ettim. Ben size ödülünüzü vereceğim. O şehrin fakirlerine, ben onlara daha iyisini-sana karşılıksız olarak vereceğimi söylediğim şeyi-verene kadar, yaşamaları için neye ihtiyaç duyuyorlarsa verin.

Petrus ona şöyle karşılık verdi: "Rab, sen bize dünyayı ve içindeki her şeyi terk etmeyi öğrettin. Onlardan senin uğruna vazgeçtik. Bizim (şimdilik) tek kaygımız, tek bir günlük yiyecek. Bizden fakirler için sağlamamızı istediğiniz ihtiyaçları nereden bulacağız?"

Rab cevap verdi ve şöyle dedi: "Ey Petrus, sana anlattığım benzetmeyi anlayan gerekiyordu! Öğrettiğin isminin bütün zenginliklerden üstün olduğunu, Tanrı'nın bilgeliliğinin altından, gümüşten ve değerli taşlardan üstün olduğunu anlamıyor musun?"

İlaç kesesini onlara verdi ve “Şehirde benim adıma inanan bütün hastaları iyileştirin” dedi. Petrus ona ikinci kez yanıt vermekten korkuyordu. Yanındaki Yuhanna’ya, “Bu defa sen konuş” diye işaret etti. Yuhanna cevap verdi ve dedi ki “Rab, senin önünde çok söz söylemekten korkuyoruz. Ama bizden bu beceriyi uygulamamızı isteyen sensin. Bize hekimlik öğretilmedi. O halde senin dediğin gibi, bedenleri nasıl iyileştireceğimizi nereden bileceğiz?”

Onlara şöyle cevap verdi: “Doğru söyledin Yuhanna, çünkü bu dünyanın doktorları, dünyaya ait olanı iyileştirir. Ancak ruhların hekimleri, yürekleri iyileştirir. Bu yüzden, önce bedeni iyileştirin, böylece dünyalık ilaçlar olmaksızın iyileşmenin vücutlarına olan gerçek etkisi aracılığıyla, kalbin hastalıklarını iyileştirme gücüne sahip olduğunuza inansınlar.

“Ancak şehrin zenginlerine, beni tanımaya bile layık görmeyenlere, zenginlik ve gurur gibi şeylerden zevk alanlara gelince, onların evinde yemek yemeyin ve onlarla arkadaş olmayın ki onların tarafgirliği sizi etkilemesin. Çünkü kiliselerdeki birçok kişi zenginleri kayırır, çünkü onlar da günahkârdır ve başkalarının günah işlemesine fırsat verirler. Ama onları dürüstlikle yargılayın ki hizmetiniz yüceltilsin ve benim adım da kiliselerde yüceltilsin.” Öğrenciler, “Evet, gerçekten de yapılması gereken budur” diye karşılık verdiler.

Yere secde ettiler ve O’na tapındılar. O da onları ayağa kaldırdı ve esenlik içinde yanlarından ayrıldı. Âmin.

4. ŞAHISLAR VE SEMBOLLERİN ANALİZİ

Petrus ve On İki Havarinin İşleri hem gnostik geleneğe hem de erken Hristiyan geleneğine ait yoğun sembolizm içeren bir anlatıya sahiptir. Metinde kullanılan semboller, sadece basit metafor olmanın ötesinde, derin teolojik ve kozmolojik anlamlar taşımaktadır. Bu semboller, kurtuluşun doğasını, ruhsal bilginin önemini ve maddi dünyanın sahteliğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

Eserin tasnifi konusunda bir neticeye ulaşabilmek için içerikte yer alan sembollerin hem gnostik gelenek hem de erken Hristiyan geleneği bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Metin, erken Hristiyanlık bağlamında havarilerin işlevsel ve simgesel rollerini yansıtırken, özellikle Lithargoel figürü aracılığıyla Mesih anlayışına dair özgün bir temsil sunar. Lithargoel’in yalnızca özgün bir karakter değil, aynı zamanda başka metinlerde insanüstü varlıklarla ilişkilendirilen bir ad taşıması, onun kimliğine ilişkin yorumları derinleştirmektedir. Bu bağlamda, metinde geçen Habitation şehri, sıradan bir mekândan ziyade sembolik anlamlarla yüklü bir alan olarak kurgulanmıştır. Yolculuk motifi ve Dokuz Kapı şehri ise bireysel ve ruhsal dönüşüm sürecini ifade etmektedir. İnci ve hekim metaforu her iki geleneğe ait metinlerde de önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple, her iki gelene-

ğe ait metinlerdeki inci metaforu incelenmeli, böylece eserin hangi tarafa yakın olduğu tespit edilmelidir. Neticede okuyucunun zihninde inci metaforuyla ilgili bir aşinalık oluşacaktır.

4.1. Petrus ve Havariler

Toplamda 12 kişiden oluşan havarilerin isimleri, Markos İncili'nde şu şekilde geçmektedir: “Petrus adı verdiği Simun, Beni-Regeş, yani Gökgürültüsü Oğulları adını verdiği Zebedi'nin oğulları Yakup ve Yuhanna, Andreas, Filipus, Bartalamay, Matta, Tomas, Alfay oğlu Yakup, Taday, Yurtsever Simun ve İsa'ya ihanet eden Yahuda İskariot.”^[57] Bu on iki kişiye ek olarak Pavlus ve Barnabas'ın da havari adıyla anıldığı görülmektedir.^[58] Elçilerin İşleri'nde on iki havarinin Yerusallim kilisesine liderlik ettiği bilgisi yer almaktadır.^[59] Erken dönem Hristiyan literatüründe başta İnciller olmak üzere birçok metin, Havarilere atfedilmiştir.

İsa'nın 12 havarisinden ilki olan Petrus, Hristiyan geleneğinde “havarilerin prensi” diye adlandırılır.^[60] Katolik inancında ilk papa olarak kabul edilir.^[61] Asıl adı Simun'dur ve İncillerde mesleğinin balıkçılık olduğu dile getirilmektedir.^[62] Petrus ismini ona İsa vermiştir.^[63] Petrus'un havariler arasında özel bir yeri var gibi görünmektedir. O, havari isimlerinin en başında zikredilir.^[64] Onun zaman zaman havariler adına konuştuğu görülmektedir.^[65] İsa onun için “kilisemi üzerine kuracağım kaya”^[66] demiştir. Yine İsa, Petrus için dua etmiş^[67] ve ona kendisinden sonra inananlara liderlik etmesi anlamında “koyunlarımı güt” demiştir.^[68] Bununla birlikte İncillerde onun birçok hatasına da yer verilmiş, İsa onu birçok defa azarlamıştır.^[69] Hristiyan geleneğinde İsa'nın göğe yükselişinin ardından Petrus'un Havarilerin lideri konumuna yükseldiği, kilisenin kurulmasında ve yükselmesinde önemli rol oynadığı kabul edilmektedir.^[70] Yine Hristiyan geleneğinde Petrus'un

[57] Markos, 3:14-19.

[58] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Havari”, 161.

[59] Bkz. *Elçilerin İşleri*, 4:34-37, 5:2, 5:27-32.

[60] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Petrus”, 305.

[61] James F. McCue, “Peter the Apostle”, *Encyclopedia of Religion, Second Ed.*, vol. 10 (USA: Macmillian Reference, 2005), 7067.

[62] Bkz. *Matta*, 4:18; *Markos*, 1:16.

[63] Bkz. *Matta*, 16:18.

[64] Bkz. *Markos*, 3:14-19; *Elçilerin İşleri* 1:13.

[65] Bkz. *Markos*, 8:29, 10:28.

[66] *Matta*, 16:18.

[67] Bkz., *Luka*, 22:31-32.

[68] Bkz., *Yuhanna*, 21:15-16.

[69] Bkz., *Matta*, 16:23; *Markos*, 8:33; 14:66-72.

[70] McCue, “Peter the Apostle”, 7068.

Antakya, Korint ve Roma’da müjdeyi tebliğ ettiğine,^[71] Roma’da 64 yılında öldüğüne inanılmaktadır.^[72]

Hristiyan geleneğinde Petrus’a özellikle ikinci ve üçüncü yüzyılda yazılmış birçok metin doğrudan yahut dolaylı olarak atfedilmiştir.^[73] Bu eserlerin birçoğu, gnostik olarak nitelendirilmiştir.^[74] *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* gnostik bir metin olarak nitelendirilmişse de bu iddiaya çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Bu eserde de Petrus, tıpkı İncillerde olduğu gibi havariler arasında özel bir konuma sahiptir. Eserin başlığına bakıldığında, yazarın aslında on iki havariyi anlatacağı sanılabilir. Gerçekte ise metinde Petrus konuşmacı ve anlatıcı olarak öne çıkmış, onun dışında sadece Yuhanna isimli havariden ismen bahsedilmiştir; diğer havariler ise görece daha sınırlı rollere sahip olmuşlardır.

Petrus, metinde merkezi bir konuma sahiptir. Lithargoel ile ilk karşılaşan, diyaloga giren, talimatları alan ve mesajı diğer havarilere ulaştıran odur. Onun Lithargoel’e “Bizden fakirler için sağlamamızı istediğiniz ihtiyaçları nereden bulacağız?” şeklinde soru sorması ve Lithargoel’in onu azarlaması, yazarın İncillerdeki Petrus karakterine aşina olduğunu göstermektedir. Zira İncil metinlerinde İsa, başta Petrus olmak üzere havarileri çeşitli sebeplerle birçok defa azarlamaktadır.^[75] Ancak bu metinde Petrus, yalnızca öncü rolüyle değil, aynı zamanda itaatkâr, temsilci ve alçakgönüllü bir figür olarak sunulmaktadır. Bu durum, bazı diğer metinlerde görülen otorite sahibi, mucize gösteren ya da halka hitap eden Petrus örneklerine kıyasla dikkat çekicidir. Örneğin, *Petrus’un İşleri* adlı apokrif metinde, Petrus’un Roma’da Simon Magus’a karşı giriştiği tartışmalar, mucizeler ve çatışmalar anlatılır.^[76] Burada Petrus hem teolojik otoriteyi hem de mucizevi gücü temsil eden aktif bir figürdür. Oysa *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*’nde yazar, Petrus’u daha çok ahlaki duyarlılık ve bilgelik nitelikleriyle öne çıkarmaktadır. Lithargoel’in ilettiği mesajın anlaşılması ve havarilere aktarılması sürecinde arabulucu bir rol üstlenen Petrus, liderlikten çok öğrenciliğiyle temayüz eder. Yazarın bu şekilde bir anlatımı tercih etmesinin, havariyel otoriteyi hiyerarşik bir yapıdan çok ahlaki örneklik üzerinden temellendirmeye açık bir yaklaşım sunduğu söylenebilir. Bu çerçevede metindeki Petrus’un, otorite ve hiyerarşinin taşıyıcısı değil, içsel dönüşümün sembolü olan model bir inanan olarak sunulduğunu düşünmek mümkündür.

[71] McCue, “Peter the Apostle”, 7068.

[72] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Petrus”, 305.

[73] McCue, “Peter the Apostle”, 7068.

[74] Lapham, *Peter*, 3.

[75] Bkz. *Matta, 15:16; Markos, 16:14*.

[76] Bkz. “The Acts of Peter”, I, i; III, xxiii,

Diğer havarilerden ismen bahsedilmese de metinde onların da bir rolü olduğu aşıkardır. Yolculuğa katılan, talimatlar alan ve şifa misyonuna dahil olan havariler, itaatkâr ve eşit bireylerden oluşan ideal Hristiyan cemaatinin bir temsili niteliğindedirler. Bu yönüyle metin, havarileri bireysel kahramanlar olarak değil, birlikte hareket eden bir örnek cemaat modeli içinde sunar. Diğer “işler” metinleriyle karşılaştırıldığında bu yapı dikkat çekicidir. Örneğin *Thomas’ın İşleri*^[77] gibi metinlerde, her havari farklı bir coğrafyaya gönderilir ve bireysel misyonunu yerine getirir; anlatı genellikle tek bir havarinin şahsında gelişir. Buna karşın *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*, havarileri aynı yerde, aynı hedef doğrultusunda birlikte hareket eden bir grup olarak sunar. Bu şekildeki bir anlatımın tercih edilmesi, metnin kilise yapısına dayalı bir otorite vurgusundan çok, ahlaki duyarlılık ve bilgelik temelli bir cemaat anlayışını ön plana çıkardığını düşündürmektedir.

Metinde Petrus, on bir öğrenciden oluşuklarını dile getirmektedir. Bu noktada, başlık ile içerik arasında bir çelişki olduğu görölmektedir. Bazı araştırmacılar, başlığı yazan kişinin metni yeterince dikkatli okumadığını ya da erken dönem Hristiyan geleneğinde yerleşik olan “On İki Havari” anlayışına dayanarak bu başlığı kullandığını ileri sürmüştür.^[78] Havarilerin on bir kişi olmasıyla ilgili olarak, yine Nag Hammadi literatüründe yer alan *Petrus’un Filipus’a Mektubu* adlı metne dikkat çekmek gerekir. Bu iki metin arasındaki birçok benzerlik bulunmaktadır. *Petrus’un Filipus’a Mektubu* metninin başında yer alan ifadeler, havarilerin 11 kişi olmalarını açıklar niteliktedir. Petrus, mektubunda şöyle demiştir: “Ama sana gelince, bizden ayırdın ve müjdeyi yayabilmek için nasıl bir teşekkür içerisinde olmamız gerektiği konusunda bizimle bir araya gelmek istemedin.”^[79] Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Filipus, İsa’nın göğe yükselişinin ardından Havarilerden bir süre ayrı kalmıştır. *Petrus ve 12 Havarinin İşleri* metninde Petrus’un “on bir öğrenciden oluşuyorduk” demesinin sebebi de bu olabilir.^[80] Netice itibarıyla yazarın Petrus ve havarilerin kaç kişi olduğu konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Metnin başlığında bizim dikkatimizi çeken bir problemi de Petrus ve Havariler ile ilgili olduğu için burada dile getirelim. Başlığın *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* şeklinde olması, çeşitli kaynakların birleştirilmesiyle oluşmuş bir eser olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Bu açıdan eserin *Petrus’un İşleri ve Havarilerin İşleri* şeklinde iki metnin birleştirilmesiyle ortaya çıktığına dair teori öne çıkmak-

[77] Bkz. “The Acts of Thomas”, I, i.

[78] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 26.

[79] “The Letter of Peter to Philip”, tr. Frederik Wisse, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 228.

[80] Petrus’un “on bir öğrenciden oluşuyorduk” şeklindeki açıklamasının sebeplerinden birisi de İsa’ya ihanet eden havari Yahuda İskaryot’un ihanetinin ardından ölümü olabilir. (Bkz. *Matta 27:3; Elçilerin İşleri 1:18*) Ancak, *Elçilerin İşleri 1:24-25*’te Yahuda’nın yerine Matthiya’nın seçildiği haber verilmektedir. Bu durumda Havarilerin sayısı yeniden 12’ye çıkmaktadır.

tadır. Ayrıca, başlığı *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* şeklinde çevirdiğimiz takdirde, bir başka çelişki daha meydana gelmektedir. On İki havari dediğimizde, Petrus da bu on iki kişinin içindedir. Başlıkta ayrıca Petrus ismine yer verilmesi, Petrus dışında on iki havarinin var olduğunu ima etmektedir. Böylece havarilerin sayısı on üçe çıkmaktadır. Bu durum, eserin iki ayrı metnin birleştirilmesiyle oluştuğu teorisini güçlendirmektedir.

4.2. Lithargoel

Lithargoel ismi, yapı itibarıyla sonu “el” ile biten Yahudi isimlerini andırmaktadır. Lithargoel üzerine yapılan araştırmalar bunun bir Yahudi ismi olduğunu doğrular niteliktedir. *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* metnini inceleyen araştırmacılar, metinde isme dair verilen “parlak, ceylan gibi taş” açıklamasından hareketle bazı fikirler ortaya atmışlardır. Örneğin Schenke bu ismin “hafif parlak taş meleği” anlamına geldiğini söylemiştir.^[81] Krause, ismi “İnci Tanrısı” şeklinde tanımlamış,^[82] Molinari ise “Tanrı’nın parlak taşı” şeklinde açıklamıştır.^[83]

Czachesz, Molinari’nin açıklamasının Eski Yunan dili gramerine aykırı olduğunu iddia etmiştir. Molinari’ye göre Lithargoel ismi ikisi Eski Yunanca ve biri İbranice olmak üzere üç kelimeden oluşmaktadır. Yunanca kelimeler λίθος (Gre., lithos, taş) ve ἀργός (Gre., argos, ılık ya da hızlı) kelimeleridir. İbranice olan ise “el” kelimesidir. Bu üç kelimenin bir araya gelmesiyle “Tanrı’nın Parlak Taşı” manasında “Lithargoel” ismi oluşmaktadır.^[84] Czachesz ise Eski Yunan gramerinden örnekler vermek suretiyle belirtilen isim tamlamalarında sıfatın isimden önce gelmesi gerektiği kanısındadır. Buna göre ibarenin “Tanrı’nın Parlak Taşı” şeklinde okunabilmesi için ismin “Argolithel” olması gerekmektedir.^[85] Czachesz, bunun yerine Lithargoel isminin Yunanca ληθαργός (Gre., lēthargos, unutkan) kelimesinden geldiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla Lithargoel, “Tanrı’yı unutan/ihtimal eden” anlamına gelmektedir.^[86] Czachesz, gerek apokrif metinlerden^[87] gerekse Nag Hammadi literatüründen örnekler getirerek Lithargoel isminin yapısal olarak düşmüş melek isimleriyle benzeştiğini, Lithargoel’in de düşmüş meleklerden biri olduğunu iddia etmektedir.^[88] Burada metinde geçen diğer unsurları da dikkate alarak Czachesz’in “Tanrı’yı unutan/ihtimal eden” şeklindeki yorumunun kanaatimizce daha doğru olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü bu anlam, Gnostik motif-

[81] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 424.

[82] Czachesz, “The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve”, 488.

[83] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 142.

[84] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 142.

[85] Czachesz, “The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve”, 488-489.

[86] Czachesz, “The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve”, 490.

[87] Bkz. *Enoch I*, 6:7, 20:1-8.

[88] Czachesz, “The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve”, 489.

lerin yer aldığı bu metne daha uygun görünmektedir. Nitekim bunu dikkate alan bazı araştırmacılar Lithargoel'in İnci İlahisi'nde anlatılan kralın oğlu olduğunu öne sürmüş, onun inciye bir süreliğine unutmamasını (ληθαργος/unutkan) buna delil olarak sunmuşlardır.^[89] Buna ek olarak, bazı araştırmacılar Lithargoel'i Hristiyan toplu manastır yaşamı geleneğinin kurucusu Pakhomius ile özdeşleştirmiştir. Eserde yer alan asketik ifadelerden hareketle eserin Pakhomius manastırları ile ilişkilendirildiğine *Metnin Teşekkülüne Dair Değerlendirmeler* başlığında değinmiştik. Buradan hareketle Lithargoel'in Pakhomius ile eşleştirildiği, dolayısıyla metnin İsa ile Pakhomius arasında bir benzerlik kurmaya hizmet ettiği öne sürülmüştür.^[90] Sonuç olarak, Lithargoel isminin kökenine dair yorumlar arasında belirgin bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Molinari'nin etimolojik çözümlemesi anlam açısından olumlu ve teolojik olarak yüceltilmiş bir figür ortaya koyarken, Czachesz'in yorumlaması hem dilbilgisel açıdan daha tutarlı görünmekte hem de metnin gnostik yapısıyla daha uyumludur. Lithargoel'in "unutkanlık" veya "Tanrı'dan uzaklaşma" temalarıyla ilişkilendirilmesi, onun sadece sembolik bir rehber değil, aynı zamanda ruhsal düşüş ve dönüşümün temsilcisi olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda karakterin, metindeki diğer gnostik motiflerle birlikte okunması, yorumun derinliğini ve tutarlılığını artırmaktadır.

Lithargoel ismi üzerine yapılan çalışmalar sonucunda ismin kullanıldığı iki tarihsel veri ortaya çıkarılmıştır. Bu örneklerden birincisi, *Başmelek Cebrail'in Görevlendirilmesi*^[91] adlı kitapta 5 melekten birinin adı olarak hafifçe değiştirilmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu beş meleğin ismi şunlardır: "Uriel, Surathiel, Daveithael, Ieremiel, Litharkuel".^[92] Yine aynı metinde, Litharkuel'in şunları söylediği görülmektedir: "Ben Litharkuel, yaşam ilacıyla dolu merhem kutusunu elinde tutan kişiyim. Her ruhu iyileştiririm!"^[93] Bu ifadeler, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde elinde ilaç kutusuyla havarilerin yanına gelen Lithargoel'in birebir aynısını akla getirmektedir. Üstelik Litharkuel'in "her ruhu iyileştiririm" ifadesi, Lithargoel'in havarilere verdiği "ruhları iyileştirme" görevini anımsatmaktadır. Metne göre Lithargoel, elindeki ilaç kutusunu havarilere vermiştir ki burada, o kutunun içinde hayat ilacı olduğu ve Lithargoel'in bu ilaçla ruhları iyileştirdiği öğrenilmektedir. Buradan iki sonuç birden çıkarılabilir: birincisi, erken Hristiyanlık geleneğinde Lithargoel, birçok kişi tarafından bilinen, insanüstü niteliklere sahip

[89] Czachesz, "The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve", 494.

[90] Bkz. Czachesz, "The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve", 500.

[91] Schenke, metnin muhtemelen 7. yüzyıla ait bir metin olduğunu aktarmaktadır. Metnin başlığı İngilizceye *Installation of the Archangel Gabriel* (bkz. Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 34), *Investiture of the Archangel Gabriel* (Bkz. "The Investiture of the Archangel Gabriel", tr. Lance Jenott, *New Testament Apocrypha More Noncanonical Scriptures*, vol. 2, ed. Tony Burke, Michigan: Grand Rapids, 2020, s. 743) veya *Enthronement of the Archangel Gabriel* (bkz. Stephen J. Patterson, *Sources, Redaction and Tendenz in the "Acts of Peter and the Twelve Apostles"* (NH VI, 1), *Vigiliae Christianae*, 45/1 (Mar. 1991), 11) şeklinde tercüme edilmiştir.

[92] Schenke, "The Acts of Peter and Twelve Apostles", 418.

[93] *Investiture of the Archangel Gabriel*, 6:9.

bir şifacıdır ve bu niteliğiyle şifa dağıtan İsa ile özdeşleştirilmiştir. İkincisi ise yedinci yüzyılda yazıldığı düşünülen Başmelek *Cebrail'in Görevlendirilmesi* adlı metnin yazarı, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nden haberdardır ve bu metinde Lithargoel için kullanılan ifadelerle kendi eserinde yer vermiştir. Ancak *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*, Nag Hammadi literatürü keşfedilmeden önce varlığı dahi bilinmeyen bir metindir. Dolayısıyla ikinci ihtimalin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Schenke, isme dair bir diğer örneğin Nubia bölgesindeki Faras Katedralinde yer alan bir freskte yer aldığını aktarır. Freskin üst kısmı hasar görmüş olsa da sadece vücutlarının alt kısmı görünenlerin kimliği hakkında freske ait açıklamada şunlar yazılıdır: “Tanrı İsa Mesih (ve) Litaxkuel...”^[94] Lithargoel isminin varyantlarıyla hem yazılı kaynaklarda hem de ikonografik temsillerde karşımıza çıkması, bu figürün erken Hristiyanlık geleneğinde yalnızca izole bir anlatı unsuru olmadığını, aksine daha geniş bir kültürel ve teolojik bilinçte yer bulduğunu göstermektedir. Özellikle Başmelek Cebrail'in Görevlendirilmesi adlı metindeki “Litharkuel” figürü ile *Petrus ve On İki Havarinin İşlerindeki* Lithargoel'in neredeyse birebir örtüşen şifa ve ruhsal iyileştirme söylemleri, bu karakterin bir tür şifacı melek veya ilahi aracı olarak şekillendiğini düşündürmektedir. Faras Katedrali'ndeki freskte geçen “Litaxkuel” ifadesi ise bu isme dair örneklerin yalnızca yazılı kaynaklarla sınırlı kalmayıp, sanatsal alanlarda da kullanıldığını ortaya koymaktadır. Tüm bu bulgular, Lithargoel'in kökeninin yalnızca bir kelime oyunu ya da alegorik figürle sınırlı kalmadığını; aksine, erken dönem Hristiyanlık içerisinde tanınan, işlevsel ve sembolik değeri yüksek bir figür olduğunu göstermektedir.

Lithargoel ismi, görüldüğü üzere çeşitli tarihi kaynaklarda oldukça benzer isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Peki, Lithargoel *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde kimi temsil etmektedir? İçerikten anlaşıldığı kadarıyla o, İsa'yı temsil etmektedir. Eserde buna birçok ima bulunmaktadır. Örneğin Petrus onun vücudunun dört kısmını gördüğünü söylemektedir: “Ayaklarının tabanını, göğsünün bir kısmını, avuç içini ve yüzünü.” Vücudun bu kısımları, İsa'nın çarmıh habisesinden geriye kalan izleri barındırmaktadır. Ancak metinde Petrus'un bu izleri gördüğüne dair bir ibare yoktur. Bunun sebebi, yazarın okuyucuya doğrudan bir delil vermek istememesi olabilir. Yine hekim kılığındaki Lithargoel kendisi hakkında şöyle söyler: “Ama bu iyi adamı nasıl tanıdığınıza şaşırdım. O kendini her insana tanıtmaz, zira kendisi büyük bir kralın oğludur.” Burada da Lithargoel'in İsa olduğuna dair imalar mevcuttur. Metnin sonunda hekim kılığındaki Lithargoel, kendisini İsa olarak tanıtmıştır ancak bunu okuyucunun beklediği şekilde—yara izlerini göstererek—yapmamıştır. Kendisini gizleyen elbiselerini çıkarmak suretiyle İsa olduğunu ifşa etmiştir.

Lithargoel'in İsa ile özdeşleştirilmesi, bu metni gnostik geleneğe yaklaştırmaktadır. Çünkü bu metinde Lithargoel, klasik Hristiyan metinlerindeki İsa'ya göre

[94] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 419.

farklı bir şekilde yansıtılmıştır. Klasik Hristiyan metinlerinde İsa, kimliği açık ve otorite sahibi bir şahsiyettir. Ancak bu metinde Lithargoel, kimliğini gizlemektedir. Bu durum, gizli bilgiye sadece intisap sonrasında ulaşılabilceği şeklindeki gnostik anlayışla uyumludur. Yine onun metnin başında bir yabancı ve hatta sıradan bir tüccar gibi konuşması ve otoritesini gizlemesi, gnostik geleneklerde sıkça rastlanılan “tanınmayan öğretmen”^[95] motifi ile benzerlik göstermektedir. Metnin gnostik bir anlayışla yazıldığı kabul edilecek olursa, Lithargoel isminin “Tanrı’yı unutan” şeklindeki anlamlandırılması daha mümkün görünmektedir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz üzere, Tanrı’yı unutma eylemi, gnostik gelenek açısından anlamlıdır ve birçok örnekte bu eyleme rastlanmaktadır. *İnci İlahisi* bu eylemin en meşhur örneklerinden birini barındırmaktadır. Buna karşılık ortodoks Hristiyan geleneğinde İsa’nın Tanrı’yı unutması gibi bir eylemin imkânsızlığı ortadadır. Bu sebeple, İsa-Lithargoel özdeşliği, metni gnostik gelenek ile daha fazla ilişkilendirmektedir.

4.3. Habitation

Metinde adı geçen ilk şehir, Habitation’dur. “Yerleşim” anlamına gelen bu kelime, araştırmacılara göre sembolik bir mana taşımaktadır. Gnostik gelenekte Habitation’un “yaşanan yer” anlamında dünyayı ifade ettiği bilinmektedir.^[96] Metinden anlaşıldığı kadarıyla Habitation, denizin ortasında yer alan bir ada şehridir. Araştırmacılar, bu şehrin sembolik anlamı üzerine çeşitli fikirler ortaya koymuşlardır. Schenke, bu ismin özel bir isim olmadığını, Habitation’un “ey şehir!” anlamına geldiğini ve dünya hayatını simgeleyen bir sembol olduğunu öne sürmüştür.^[97] Lapham da onunla aynı fikirdedir ve ona göre Habitation, dünyanın mikrokosmos halidir. Ona göre zengin yahut fakir fark etmeksizin her insan buraya gelip yerleşmek zorundadır.^[98] Daha ilginç bir yaklaşım, Carl A. Keller tarafından dile getirilmiştir. Ona göre Habitation, dünyevi kiliseyi^[99] simgelemektedir.^[100] Molinari, onun bu görüşüne karşı çıkmış ve “eğer Habitation dünyevi kiliseyi temsil etseydi ne inci tüccarı kılığındaki İsa ne de Petrus kendisinin burada yabancı olduğunu söylerlerdi” demiştir.^[101]

[95] “Tanınmayan Öğretmen” örnekleri için bkz. “The Gospel of Truth”, tr. Robert M. Grant, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 27; “The Gospel of Thomas”, tr. Stephen J. Patterson and James M. Robinson, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 99.

[96] Perkins, *The Gnostic Dialogue*, 126.

[97] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 416.

[98] Lapham, *Peter*, 73.

[99] “Dünyevi Kilise” (Lat. Ecclesia Militans) Hristiyanlık teolojisinde Tanrı’nın halkı olarak yeryüzünde yaşayan Hristiyanların oluşturduğu görünür kiliseyi ifade eder. Bkz. Richard A. Muller, *Dictionary of Latin and Greek Theological Terms* (Michigan: Grand Rapids, 2017), “ecclesia” 155-156.

[100] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 108.

[101] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 108.

Molinari, Habitation'un dünyayı simgelediğini dört gerekçe ile açıklamaktadır. Ona göre Habitation'da misyoner aktivitelerinin yapılması, buranın dünya olduğunun göstergesidir. Yine, Lithargoel'in insanlara inciye vereceğine dair vaa-di, bu şehrin dünya olduğunu gösterir. Habitation'da insanların sınanması, dinden dönmeler ve zorlukların var olması oranın dünya olduğunu gösterir. Son olarak, Tanrı'nın krallığının kaynağını Habitation'dan almasına dair metinde geçen ifade, buranın dünya olduğuna işaret etmektedir.^[102]

Habitation şehri dünya olarak kabul edildiği takdirde, Petrus ve diğer havari-lerin buraya gelmek için bindikleri geminin dünya dışındaki bir limandan kalkmış olması gerektiği fikri ortaya çıkar. Bu noktada gnostik gelenek devreye girmektedir. Birçok gnostik eserde, Havarilerin İsa'yla birlikte dünya yaratılmadan evvel var olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Örneğin Nag Hammadi literatürü içerisinde yer alan *Tripartite Tractate*'de "Başlangıçtan beri var olan sadece Oğul değildi, Kilise de başlangıçtan beri vardı"^[103] ifadesi yer almaktadır. Yine aynı metne göre havariler dünyaya gelmeden önceki birlik durumundan kaynaklanan bir iç güdüyle İsa'yı takip etmişlerdir.^[104] Bir diğer gnostik metin olan *Pistis Sophia*'da şu ifadeler yer alır: "dünya için yola çıktığımda, ezelden benimle birlikte ışığın hazinesinden aldığım on iki güç getirdim."^[105] Buradan anlaşıldığı kadarıyla, Habitation şehri eğer dünya olarak kabul edilirse, gnostik gelenekten hareketle, havarilerin demir aldığı liman dünya öncesi alemi simgelemektedir.

Dünya öncesi alem ile Habitation arasındaki yolculuk bir gemi vasıtasıyla yapıldığı için bu iki alem arasında suyun mevcut olduğu inancını burada ele almak gerekir. Alemlerin su ile birbirinden ayrılması birçok gelenekte görülmektedir. Örneğin Yunan Mitolojisinde yer alan Styx Nehri, yaşayanların dünyası ile ölülerin dünyasını birbirinden ayıran bir nehirdir.^[106] Nag Hammadi literatüründe yer alan *Dünyanın Kökeni Üzerine*'de karanlık aleminin sonsuz sulardan oluştuğu ifade edilmektedir.^[107] *Yüce Şit'in İkinci Kitabı*'nda ise aşağı alemlerde suyun varlığından bahsedilmektedir.^[108] Görüldüğü üzere suyun alemleri ayıran bir rolü bulunmaktadır.

[102] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 108-109.

[103] "Tripartite Tractate", tr. Harold W. Attridge & Dieter Mueller, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 40.

[104] "Tripartite Tractate", 57.

[105] "Pistis Sophia", tr. G. R. S. Mead (London: Celephais Press, 2007), 8.

[106] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 122.

[107] "On the Origin of the World", tr. Hans-Gebhard Bethge & Bentley Layton, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 284.

[108] "The Second Treatise of the Great Seth", tr. A. Bullard & Joseph A. Gibbons, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 192.

Gnostik geleneklerde su alemi, arkonların yaşadığı alem olarak nitelenmektedir.^[109] Metinde Habitation şehrinin dalgalar ve surlarla çevrildiği ifadesi yer almaktadır. Bu durum, şehrin arkonlardan bir şekilde korunuyor olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Habitation şehrinin dünyevi kilise olduğu yönündeki iddia kabul edilebilir. Kaldı ki tehlikelerin Habitation şehrinde değil de Dokuz Kapı şehrine giden yol üzerinde olması dikkate alındığında bu iddia daha da güçlenmektedir. Molinari'nin “kilisede İsa'nın veya havarilerin kendilerini yabancı olarak görmeleri sebebiyle Habitation'un dünyevi kilise olamayacağı” yönündeki söylemi ise eserin ana-gövde kiliseye karşı eleştirel bir yaklaşıma sahip olması sebebiyle eleştirilebilir. Metinde Hristiyanlar arasındaki zenginlerin kiliseyi kendi çıkarları için kullandıkları anlaşılmaktadır. Böyle bir kilisede İsa'nın ve havarilerin kendilerini yabancı olarak görmeleri olasıdır.

4.4. Dokuz Kapı Şehri

Petrus ve On İki Havarinin İşleri'nde adı geçen ikinci şehir, Dokuz Kapı şehridir. Eserden anlaşıldığı kadarıyla bu şehre ulaşmanın belirli şartları vardır. Bunlar “oruç tutmak” ve “dünya malından vazgeçmek” şeklinde açıklanmıştır. Araştırmacılar bu şartlardan hareketle şehrin sembolize ettiği unsuru belirlemeye çalışmışlardır. Bazı araştırmacılar, bu şehrin en basit anlamda bir manastırı sembolize ettiğini söylemektedirler.^[110] Zira bu şehre gelen yolu geçebilmek için gerekli olan şartlar, asketik yaşamı işaret etmektedir. Guillamont, Perkins, Schenke ve Keller'e göre Dokuz Kapı, Pleroma'yı^[111] (Tanrı'nın Krallığını) simgelemektedir.^[112] Molinari ise bu şehrin cenneti sembolize ettiğini söylemiştir.^[113]

Metne göre Dokuz Kapı, Lithargoel'in inciye karşılıksız olarak vermeyi vadedtiği şehirdir. Ancak şehre giden yol birçok tehlike ile doludur. Araştırmacılar, şehre giden yol üzerindeki tehlikeler üzerine çalışmalar yapmışlar, bu tehlikelerin sembolize ettiği varlıkları tespit etmeye çalışmışlardır. Nag Hammadi literatüründe arkonlar genellikle vahşi hayvanlarla özdeşleştirilmiştir. Örneğin *Marsanes* adlı metinde arkonların vahşi hayvanlar şeklinde olduğu dile getirilmiştir.^[114] Yine *Dünyanın Kökeni Üzerine*'de arkonların vahşi hayvanlar şeklinde olduğu

[109] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 124.

[110] Czachesz, “The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve”, 500.

[111] Gnostik gelenekte Tanrı'nın Krallığına verilen addır. Yaratılmış olan maddi dünyanın ötesindeki ruhsal dünyayı ifade eder. Bu anlamda Tanrı'dan yayılmış varlıklarla doludur. Bkz. Smith, *A Dictionary of Gnosticism*, “Pleroma”, 198.

[112] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 107; Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 416.

[113] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 151.

[114] “Marsanes”, tr. Birger A. Pearson, in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 242.

anlatılmaktadır.^[115] *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* metninde geçen “haydut” ifadesi, *Ruh Üzerine Açıklama*’da arkonları ifade etmek için kullanılmıştır.^[116] Metni gnostik bir gözle okuduğumuz takdirde, Habitation ile Dokuz Kapı arasındaki yol, arkonların yaşadığı gezegenler olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla buradaki tehlikelerin arkonlar ile eşleştirilmesi kabul edilebilir. Buna karşılık bazı araştırmacılar, Dokuz Kapı yolundaki bu kötülüklerin insanların olumsuz duygularını temsil ettiğini öne sürmüşlerdir.^[117] Bu, Hıristiyan manastır geleneğinde sıkça karşılaşılan temalardan biridir.

Dokuz Kapı şehri dünyada bulunmayan bir mekân olarak kabul edildiği takdirde, havarilerin görevlendirilmesi meselesi ile ilgili bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Eğer İsa havarilerini Dokuz Kapı şehrinin kapısı önünde görevlendiriyor ise, bu havarilerin Tanrı’nın Krallığında/Cennette görevlendirildikleri anlamına gelmektedir. Araştırmacılar, havarilerin görevlerini dünya dışında aldığına dair bu düşüncenin izine başka eserlerde de rastlamışlardır. Schenke’nin aktardığına göre, *Başmelek Mikail*’in Görevlendirilmesi adlı metinde havariler tıpkı *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*’nde olduğu gibi görevlerini dünya dışında bir yerde (cennette) almışlardır.^[118] Schenke, bu metinde anlatılan şehir ile Dokuz Kapı şehrinin benzer noktalara sahip olduğunu öne sürmüştür.^[119]

Dokuz Kapı şehrinin sembolize ettiği unsuru belirlemek, metnin Gnostisizm ile ilişkisinin belirlenmesinde önemli bir adımdır. Şehir, eğer dünya dışında bir mekânı sembolize ediyorsa bu, metnin gnostik içerikli olduğunu gösterir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi araştırmacılar bu şehrin bir manastır olabileceğini de dile getirmişlerdir. Bunun yanında eserin sonunda yer alan havarilerin görevlendirilmesi anlatısı, diriliş sonrası metinlerinde İsa’nın havarilere görünüp onları görevlendirmesine benzetilmiştir. Schenke, bu olayın Yeruşalim’in kapılarından birinin önünde olduğu izlenimini bıraktığını dile getirmiştir.^[120] Dokuz Kapı şehri, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*’nde yalnızca bir mekânsal hedef değil, aynı zamanda metnin temel teolojik ve sembolik yapı taşlarından biridir. Şehrin erişim şartları olan oruç ve dünya malından feragat, onun zahiri anlamda bir manastırı ya da asketik yaşamı simgelediğini düşündürse de özellikle yolculuk boyunca karşılaşılan tehlikeler ve şehirle ilişkili görev anlatıları, bu sembolün çok katmanlı bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır. Gnostik gelenek içinde vahşi hayvanlar ve haydutlar gibi motiflerle özdeşleştirilen arkonlara yapılan göndermeler, şehrin gnostik bir cennet ya da Pleroma’yı temsil ettiğine işaret ederken, alternatif yo-

[115] “On the Origin of the World”, 290.

[116] Bkz. “The Exegesis on the Soul”, tr. William C. Robinson Jr., in *The Nag Hammadi Library in English*, ed. J. M. Robinson (E. J. Brill, 1988), 119.

[117] Bkz. Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 126-129.

[118] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 417.

[119] Schenke, “The Acts of Peter and Twelve Apostles”, 417.

[120] Schenke, “The Acts+ of Peter and Twelve Apostles”, 418.

rumlar bu yolculuğu ruhsal dönüşümün içsel engelleri olarak görmektedir. Özellikle Schenke'nin karşılaştırmalı analizleri, metindeki şehir anlatısının *Başmelek Mikail'in Görevlendirilmesi* gibi diğer apokrif metinlerdeki kozmik görev sahneleriyle örtüştüğünü göstermektedir. Bu bağlamda, Dokuz Kapı şehri, metnin hem gnostik sembolizme hem de erken Hristiyanlıkta gelişen asketik ve görevlendirme temalarına açık bir mecaz dünyasına sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Kanaatimizce Dokuz Kapı şehri, göksel alemin, yani Pleroma'nın bir temsili-dir. Gnostik sistemlerde yaygın olan, ruhun bir dizi testlerden geçerek yükselişini temsil eden kozmolojik yapı, metindeki yolculuk ve varış noktası motifleriyle uyumaktadır. Şehre giden yol tehlikelerle doludur ve ancak çıplak, yalınayak ve beş parasız olanların güvenle seyahat edebileceği belirtilmiştir. Bu çileci yaklaşıma hem gnostik gelenekte hem de Hristiyan manastır geleneğinde rastlamak mümkünse de buradaki tasvirin Gnostisizm ile daha ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü manastır geleneğinde kişi, çile hayatına manastıra girdikten sonra başlarken gnostik gelenekte kişi gizli bilgiyi almadan önce çeşitli sınanmalardan geçer. Bu sebeple Dokuz Kapı'nın Pleroma olma ihtimali daha olasıdır.

3.5. İnci ve Hekim

Erken dönem Hristiyan geleneğinde inci ve hekim metaforlarının kullanıldığı hikayelere sıkça rastlanmaktadır.^[121] Bu sembollerin neyi ifade ettiği konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Kimi araştırmacılar inciye İsa'nın sözleri olarak nitelemişlerdir.^[122] Kimileriye inciden kastın İsa'nın kendisi olduğunu iddia etmiştir.^[123] Hristiyan geleneğinde meşhur olan *İnci İlahisi'nin meşhur yorumlardan birisinde, incinin insan ruhu olduğu söylenmektedir.*^[124] *Apokrif Filip İncili'nde inci kelimesiyle Tanrı'nın çocukları (Tanrı'ya inananlar) kastedilmiştir.*^[125] *İnci kelimesinin kurtuluşu ifade ettiği de dile getirilmiştir.*^[126]

Şüphesiz, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde de incinin değerli bir şeyi ifade ettiği açıktır. Yeni Ahit'te, "Kutsal olanı köpeklere vermeyin. İncilerinizi domuzların önüne atmayın. Yoksa bunları ayaklarıyla çiğnedikten sonra dönüp sizi parçalayabilirler"^[127] şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifadeden anlaşıldığı kadarıyla, Hristiyanlara göre incinin sembolize ettiği şey, herkes tarafından değerli görülmemektedir. Zira değerli görülseydi, onu çiğneyip geçmezlerdi. Bu anlamda,

[121] Czachesz, "The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve", 493; Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 150.

[122] Schenke, "The Acts of Peter and Twelve Apostles", 417.

[123] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 143-145.

[124] Czachesz, "The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve", 496.

[125] *The Gospel of Philip*, tr. Anton Tepliy & Mikhail Nikolenko, ed. Vladimir Antonov (2008), 29.

[126] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 156.

[127] *Matta*, 7:6

inci ile Hristiyanların gözünde en değerli varlık olan İsa'nın kastedildiği düşünülebilir. Metinde İsa'nın Petrus'a söylediği sözler, incinin İsa'yı sembolize ettiğini göstermektedir. Ancak incinin, Dokuz Kapı şehrinin sembolize ettiği manaya göre "kurtuluş" anlamına gelebileceğini de belirtmek gerekir.

İnci motifinin, Hristiyan geleneğinin teolojik ve sembolik olarak en çok başvurulan motiflerinden biri olduğu aşikardır. Genel olarak Nag Hammadi literatüründe, özelde ise *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* metninde inci ve hekim motiflerinin gnostik gelenekteki gnosis (inci) ve gnosis'e sahip kişi (hekim) şeklinde yorumlanması mümkündür. Metinde yer alan inci motifi, Matta 13:45-46'da yer alan inci benzetmesinde inciyi arayıp bulma, inciyi satın alma gibi yönlerden paralellikler taşısa da burada gnostik içerikle iç içe geçmiştir. İnci aşkın bilginin ve ruhun, yani maddi dünyanın sınırları ötesinde aranması gereken gizli gerçeğin sembolü halini almıştır. Bu haliyle metindeki inci motifi, gnostik unsurlarla dolu *İnci İlahisi*'ndeki inci motifi ile daha fazla ilişkilidir. *İnci İlahisi*'nde inci, ilahi kıvılcımı temsil eder ve ruh, kurtuluşa ancak bu inciyi elde ederek ulaşabilir. Kişinin inciyi elde etmesi için ilahi kökeninin farkına varması ve Pleroma'ya dönmesi gerekir. *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde de inci, ahlaki ve ruhani dönüşümü ifade eden yolculuk aracılığıyla elde edilmektedir. Her iki eserde de ana fikir, kurtarıcı bilginin (inci) satın alınamayacağı, layık olana ifşa edildiği şeklindedir.

İncillerde İsa'nın birçok kişiye şifa dağıttığı görülmektedir. Hristiyan geleneğinde Havarilerin de bu yeteneğe sahip olduğu inancı mevcuttur. Eserde İsa'nın havarileri şifa dağıtmaya göndermesi de buna işaret eder. Bazı araştırmacılar, metinde geçen hekim unsurunun İsa ile Lithargoel arasındaki ilişkiyi güçlendirmek adına redaktör tarafından yerleştirildiğini öne sürmüşlerdir.^[128]

Metinde hekim ile ilgili kısa bir bölüm bulunmaktadır. Buna göre havariler Dokuz Kapı şehrine vardıklarında kapının önünde konuşurlarken Lithargoel hekim kılığına girmiş vaziyette yanlarına gelir. Havariler kimliğinden habersiz olarak ona Lithargoel'in evini sorar. O da işini halledip döndüğünde, onlara yardımcı olacağını söyler. Metin bu noktada birbirine karışır, zira işini bitirip dönen kişi için önce "kurtarıcı" sıfatını ardından da "Lithargoel" ismini kullanır. Bu durumda İsa, Hekim ve Lithargoel'in aynı kişileri ifade ettiği görülmektedir. Araştırmacılar bu karışıklığa dikkat çekerek redaktörün hekim unsurunu çeşitli öğelerle birlikte (merhem kutusu, ilaç bohçası vb.) metne yerleştirdiğini dile getirmişlerdir.^[129] Sonuç olarak *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde yer alan inci ve hekim motifleri, metnin hem sembolik zenginliğini hem de teolojik derinliğini yansıtan çok katmanlı öğelerdir. İnci, erken Hristiyanlık ve gnostik gelenek içinde farklı şekillerde yorumlanmış; İsa'nın kendisinden ruhun kurtuluşuna, Tanrı'nın sözünden gizli

[128] Czachesz, "The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve", 492.

[129] Bkz. Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 146.

bilgiye kadar çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Bu bağlamda metindeki inci, yalnızca maddi anlamda değerli bir nesne değil, ahlaki ve ruhsal dönüşümle elde edilebilecek aşkın bir hakikatin sembolüdür. Hekim figürü ise, hem şifa dağıtan İsa'nın bir uzantısı olarak hem de gnosisi taşıyan kurtarıcının bir sureti olarak okunabilir.

4.6. Diğer Sembolik Unsurlar

Petrus ve On İki Havarinin İşleri'nde zengin, fakir ve havari gruplarının sembolik manalar ifade ettiği iddia edilmiştir.^[130] Eserde zenginler İsa'yı küçük görenler olarak dışlanırken fakirler tereddüt içindeki kişiler olarak sunulmaktadır. Havariler ise fakirlere müjdeyi yaymak ile görevlendirilmişlerdir. Bu noktada Platon geleneğinden gelen ve gnostik gelenekte de sıkça kullanılan insan sınıfları hatıra gelmektedir. Platon'un Phaidon adlı eserinde Sokrates 3 tip insandan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi günahkâr insanlardır. Bu gruptaki insanlar, yaptıkları ameller sebebiyle bedene hapsedilirler. İkinci tip ise sıradan insanlardır. Bu grup takiler, felsefe yahut mantık ile ilişkisi olmaksızın irade sahibi ve adil insanlardır. Bunlar dünyaya tekrar geldiklerinde ya insanlar olarak ya da arı ve karınca gibi yumuşak başlı canlılar olarak geleceklerdir. Üçüncü grup ise filozoflardır. Bunlar ölümün ardından kurtuluşa ereceklerdir.^[131]

Sokrates'in insan tiplerine dair açıklaması, Hristiyan geleneğinde benzer yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin Irenaeus, insanları ruhsal, materyal ve hayvansal şeklinde üç grup olarak sınıflandırmıştır.^[132] Nag Hammadi literatüründe yer alan Tripartite Tractate'de ise insanlar "ruhsal", "fiziksel" ve "materyal" şeklinde üç kısma ayrılmıştır.^[133] Burada zenginler materyal sınıfı sembolize ederken fakirler fiziksel sınıfı, havariler ise ruhsal sınıfı ifade etmektedir. Bu türden yaklaşımların Basilides gibi gnostik şahsiyetler tarafından da benimsendiği aktarılmaktadır.^[134]

Araştırmacılar, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde geçen bu üç grubun yukarıda sıraladığımız insan gruplarını temsilen metne yerleştirildiğini iddia etmişlerdir.^[135] Buna göre havariler, Lithargoel'deki güzelliğin farkına varıp onun teklifini kabul eden ve onun şehrine gönüllü olarak yolculuk eden ruhsal sınıftır. Fakirler, Lithargoel'in teklifini kabul etmekte tereddüt eden ancak Lithargoel tarafından ikna edildiklerinde neşelenen fiziksel sınıftır. Son olarak, Zenginler ise Lithargoel'i küçük gören ve ondan uzak duran materyal insanlardır.

[130] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 119.

[131] Platon, *Sokrates'in Savunması -Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon-*, çev. Ari Çokona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 124-125.

[132] Bkz. Irenaeus, *Against Heresies*, I, VII:5. <https://www.newadvent.org/fathers/0103107.htm>.

[133] "Tripartite Tractate", 58.

[134] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 119.

[135] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 106-107.

Havarilere verilen görevde ilk yardım edilmesi gerekenler yoksullar, hastalar ve yabancılarıdır. Bu grup, İsa'nın görevi sırasındaki ilk muhataplarını hatırlatmaktadır. Matta İncili'nde yer alan "Çünkü acıkmıştım, bana yiyecek verdiniz; susamıştım, bana içecek verdiniz; yabancıydım, beni içeri aldınız. Çıplaktım, beni giydirdiniz; hastaydım, benimle ilgilendiniz; zindandaydım, yanıma geldiniz"^[136] ifadesi de tam olarak bu gruba işaret etmektedir. Bu kısım, metnin erken Hristiyan geleneğine ait olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Ancak havarilerin yoksullara, hastalara ve yabancıları yardımcı olmaları emrini içeren kısmın metne sonradan eklenmiş olabileceği akılda tutulmalıdır.

Sonuç olarak, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde zenginler, fakirler ve havariler olarak tasnif edilen üç sosyal grup, gnostik ve felsefi gelenekte yer alan insan tipolojisi inşasına işaret eder. Bu üçlü yapı, Platon'un insan sınıflandırmasından Nag Hammadi metinlerindeki ruhsal-fiziksel-materyal ayrımına kadar uzanan geniş bir entelektüel ve teolojik mirasa dayanmaktadır. Zenginlerin Tanrı bilgisine kapalı materyalist yapıyı, fakirlerin dönüşüme açık fiziksel yapıyı, havarilerin ise felsefi bilgiye açık ruhsal yapıyı temsil ettiği yorumu, metindeki karakterlerin işlevsel rollerini ve sembolik derinliklerini anlamada önemlidir. Ayrıca havarilere verilen görev, Yeni Ahit'teki görevlendirmeye doğrudan ilişkili olup metnin erken Hristiyan geleneğiyle bağlantısını güçlendirmektedir. Bununla birlikte, bu temaların metne sonradan dahil edilmiş olabileceği ihtimali, metnin oluşum süreci içinde hem gnostik hem de proto-ortodoks etkilerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar.

5. METNİN GNOSTİSİZM İLE İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Petrus ve On İki Havarinin İşleri'nin gnostik bir metin olup olmadığı konusunda birçok görüş ortaya atılmıştır. Krause, Perkins ve Segelberg gibi araştırmacılar bu eseri gnostik bir metin olarak kabul etmişlerdir.^[137] Buna karşılık Furman, Schenke ve Wilson/Parrot gibi araştırmacılar bu eserin ana gövde kiliseye yakın olduğunu düşünmektedirler.^[138] Schenke metnin herhangi bir gnostik görüş içermediğini savunmakla birlikte, eseri gnostik bir gözle okumanın bu durumu değiştireceğini söylemektedir.^[139] Bu sebeple o, eserin ne tam bir gnostik olduğunu ne de tam bir Hristiyan metni olduğunu iddia etmekte, bu ikisi arasında spesifik bir Hristiyan topluluğuna ait olduğunu ileri sürmektedir.^[140] Molinari metnin kaynaklarından bazılarının gnostik unsurlar içerdiğini öne sürmüş, redaktörün bu unsurları metinden çıkardığını iddia etmiştir.^[141] Schenke gibi Molinari de bu eserin Hı-

[136] Matta, 25:40

[137] Schenke, "The Acts of Peter and Twelve Apostles", 415.

[138] Schenke, "The Acts of Peter and Twelve Apostles", 415.

[139] Schenke, "The Acts of Peter and Twelve Apostles", 415.

[140] Schenke, "The Acts of Peter and Twelve Apostles", 416.

[141] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 10.

ristiyanlık ile Gnostisizm arasındaki gri alanda bulunan bir topluluğa ait olduğunu düşünmektedir.^[142] O, bu eserin kaynağını Hristiyan tipi gnostik bir gelenekten aldığını savunmakta, yazarın temel Hristiyan inançlarına bağlı bir gnostik olduğunu öne sürmektedir.^[143] Segelberg yazarın gnostik öğeleri kaldırmak suretiyle okuyucuları kandırdığını dile getirmiştir.^[144] Lapham ise metnin kesinlikle gnostik olmadığını savunmuştur.^[145]

Araştırmacılar, içerikteki unsurları hem Eski ve Yeni Ahit metinleriyle hem de apokrif metinlerle karşılaştırmak suretiyle, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nin yakın olduğu tarafı belirlemeye çalışmışlardır. Bu araştırmalara göre eserde Eski Ahit'e ya da Yahudi geleneğine herhangi bir atıf bulunamamıştır.^[146] Bununla birlikte Krause Yeni Ahit'e işaret eden 43 iman olduğunu, bunların 20 tanesinin Matta İnciline yönelik olduğunu söylemiştir.^[147] Buradan hareketle araştırmacılar, yazarın Matta, Luka ve Yuhanna incillerini bildiği fikrine varmışlardır.^[148]

Apokrif metinlerle karşılaştırıldığında *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nin birçok apokrif temayı barındırdığı görülmüştür. Örneğin Lithargoel, apokrif metinlerde karşılaşılan Asklepios ile benzerlik göstermektedir.^[149] Eserin İnci İlahisi ile olan benzerliğinden de daha önce söz etmiştik. Yine Yakup'un Apokrifonu ile benzer noktaların varlığı tespit edilmiştir.^[150] Eserin özellikle Petrus'un Filipus'a Mektubu ile olan bazı paralellikleri, gnostik olduğu şüphesinin uyanmasında etkili olmuştur.^[151] Eserin apokrif gelenekten birçok unsuru barındırması, araştırmacıları kanonik unsurların neden kullanılmadığı sorusuna yöneltmiştir. Görüldüğü üzere, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*, apokrif gelenekten birçok tema barındırırken Yeni Ahit'e yalnızca imalar yoluyla atıf yapmaktadır. Araştırmacılara göre bu duruma, zenginlerin kilise içerisindeki faaliyetleri sebep olmuştur.^[152] Bu durum, manastır geleneğini kilisenin elindeki kanonik metinlerden uzaklaştırıp apokrif metinlere yakınlaştırmış olabilir.

Eserin gnostik olduğu iddiasını savunanlar, genellikle diğer gnostik metinlerle benzeştiği noktalardan hareket etmişlerdir. Özellikle Petrus'un başrolü oynadığı

[142] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 85.

[143] Molinari, *The Acts of Peter and the Twelve Apostles*, 105.

[144] Perkins, *The Gnostic Dialogue*, 127.

[145] Lapham, *Peter*, 79.

[146] Batten, "Thematic Affinities Between Letter of James and the Act of Petrus and the Twelve", 251.

[147] Jesse Sell, "Simon Peter's 'Confession' and the Acts of Peter and the Twelve Apostles", *Novum Testamentum*, Vol. XXI, ed. Cilliers Breytenbach & Johan Thom (January 1979), 345.

[148] Lapham, *Peter*, 75.

[149] Schenke, "The Acts of Peter and Twelve Apostles", 419.

[150] Perkins, *The Gnostic Dialogue*, 127.

[151] Perkins, *The Gnostic Dialogue*, 127.

[152] Perkins, *The Gnostic Dialogue*, 130.

hikayelerde gnostik temalara sıkça rastlanmıştır. Bu sebeple, Petrus'un başrolde olduğu bu eserin de gnostik olduğu iddia edilmiştir.^[153] Buna karşılık metnin gnostik olmadığını iddia edenler, metnin içerisinde herhangi bir gnostik öğretinin savunulmadığını söylemektedirler. Yani *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nde ana gövde Hristiyan kilisesinin karşı çıkabileceği, temel Hristiyan inançlarına aykırı herhangi bir ifade yer almamaktadır.^[154] Gnostik unsurlar yer alsa da metin içerisinde gnostik kozmolojiye ait herhangi bir ifade açıkça dile getirilmemiştir.

Şüphesiz eser gnostik bir gözle okunduğunda, birçok gnostik unsur ortaya çıkabilir. Örneğin, etrafı sularla çevrili olan Habitation şehrini kötülük aleminde bir şehir olarak yorumlamak mümkündür. Dokuz Kapı şehrine giden yola, gnostik geleneklerde gezegenlere verilen rolü yüklemek mümkündür. Zira gnostik geleneklerde gezegenler, arkonların ikamet ettiği yerlerdir.^[155] Yine metindeki işaretlerden hareketle Dokuz Kapı şehrini ışık alemi ve Pleroma olarak niteleyebiliriz. Kanaatimizce, eserin gnostik olup olmaması hem okuyan kişinin hem de dinleyicilerin zihin dünyası ile ilgilidir. Bu sebeple araştırmacılar eserin hangi geleneğe ait olması gerektiği konusunda ortak bir karara ulaşamamışlardır.

SONUÇ

Petrus ve On İki Havarinin İşleri erken dönem Hristiyan edebiyatına ve gnostik geleneğe ait birkaç metnin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş melez bir eserdir. Hem Gnostik unsurları hem de proto-ortodoks Hristiyan temalarını barındırması sebebiyle eserin tasnifi zorlaşmaktadır. Eserde Valentinyan ve Sethiyan gnostik öğelerin bulunmayışı, metni katı gnostik olmaktan çıkarmaktadır. Hatta metin içerisinde proto-ortodoks Hristiyan geleneğinde “aykırı” olarak tanımlanabilecek bir kavram bulunmamaktadır. Bu sebeple eseri gnostik metinler arasında addetmek yeterli değildir. Eserin en az iki kaynak metnin bir araya getirilerek oluşturulduğu göz önüne alındığında, bunlardan bazılarının, gnostik bir ortamda, gnostik geleneğe ait bazı kavramlar kullanılarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. O halde kaynak metinleri bir araya getirerek elimizdeki edisyonu hazırlayan editörün daha geniş bir kitleye hitap etmek istediğini söyleyebiliriz. Eserin gnostik ve proto-ortodoks gelenekler arasında gri bölgede yer alan bir metin olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde yer alan bazı öğeler, araştırmacıların tereddütler yaşamasını haklı çıkarmaktadır. Zira *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'ni gnostik geleneğe yakınlaştıran ikna edici nedenler vardır. Örneğin Lithargoel, gnostik geleneklerde sıkça karşılaşılan ve gnosisi ifşa eden bir şahıs olarak karşımıza çıkmaktadır. *Thomas İncili*

[153] Perkins, *The Gnostic Dialogue*, 129.

[154] Batten, “Thematic Affinities Between Letter of James and the Act of Petrus and the Twelve”, 250.

[155] Şinasi Gündüz, “Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi”, *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Ocak 1997), 149.

ve İsa Mesih'in Bilgeliği gibi gnostik metinlerde gnosisi ifşa eden şahsiyetler ile Lithargoel arasında önemli benzerlikler mevcuttur. Eserde çilecilğe ve ruhani yoksulluğa yapılan vurgu, ruhun ilahi kökenine maddi dünyadan vazgeçerek dönülebileceğini savunan anti-materyalist gnostik düşünceyle uyumludur. İnci, tehlikelerle dolu yol ve Dokuz Kapı şehri gibi semboller, gnostik soteriyolojide yer alan kurtuluşa giden yol ve bu yolda arkonlara karşı yapılan mücadele sürecini simgeler niteliktedir. Bu örnekler, metnin karmaşık gnostik temalara başvurmaya da gnostik geleneğe aşina bir toplumun ürünü olduğunu göstermektedir.

Eser üzerine yapılan çalışmalardan hareketle, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri* bizce yarı-gnostik bir metindir. Bu eserde Habitation şehrini çevreleyen sular dünyayı simgelerken, Habitation şehri dünyevi kiliseyi simgelemektedir. İsa ve Petrus'un bu dünyevi kilisede kendilerini yabancı olarak hissetmelerinin sebebi, kilisedeki değişimdir. Yazar, kilisenin yoldan çıktığını, İsa'nın öğretilerinden uzaklaşmaya başladığını düşünmektedir. Eserde İsa ve Petrus'a Habitation'un yabancıları olduklarını da bu yüzden söyletmiş olabilir. Kötülüklerin Habitation'un içerisinde değil, dışarısında bir yerde, Dokuz Kapı şehrine giden yolda olması, Habitation'un kötülüklerden arınmış, güvenli bir bölge olduğunu göstermektedir. Habitation'daki zenginler ve fakirler, dünyevi kilisedeki zengin ve fakirleri temsil etmektedir. Habitation'u çevreleyen duvarlar, Hristiyan dünyasının sınırlarını, bu duvarları döven dalgalar ise dışarıdaki kötülükleri simgelemektedir. Dokuz Kapı şehrine giden yol kötülüğün yani arkonların ikamet ettiği karanlık alemini simgelemektedir. Dokuz Kapı şehri ise Tanrı'nın Krallığı olarak kabul edilebilir. Bu durumda gnostik gelenekte bu şehrin ışık alemini ve Pleroma'yı temsil ettiği söylenebilir.

Son olarak eserdeki bazı motiflerin yokluğunun metni gnostik gelenekten uzaklaştırdığını da belirtmek gerekir. Gnostik geleneğe ait eserlerde *Demiurg* gibi varlıklara ve aeonlara yapılan atıflara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu eserde gnostik kozmolojiye ve düalizme dair açık bir söylem yer almamaktadır. Ancak bu durum metni kesin olarak proto-ortodoks Hristiyanlığına ait olarak görmeyi gerektirmez. Eldeki veriler, *Petrus ve On İki Havarinin İşleri*'nin senkretik bir Hristiyan öğüdü olduğunu ortaya koymaktadır. Gnostik sembollerin kullanıldığı bu proto-ortodoks Hristiyan öğüdü, iki gelenek arasındaki sınırların hala değişken olduğu bir dönem yansıtmaktadır. Metnin iki geleneğe ait unsurları herhangi bir çelişki ortaya çıkarmadan barındırması, aslında Hristiyanlık ile Gnostisizm arasındaki benzerliğin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- “Marsanes”. tr. Birger A. Pearson. *The Nag Hammadi Library in English*. ed. J. M. Robinson. E. J. Brill, 1988, 240-244.
- “On the Origin of the World”. tr. Hans-Gebhard Bethge & Bentley Layton. *The Nag Hammadi Library in English*. ed. J. M. Robinson. E. J. Brill, 1988. 118-122.
- “*Pistis Sophia*”. tr. G. R. S. Mead. London: Celephais Press, 2007.
- “The Acts of Peter”. in *The Apocryphal New Testament*. tr. M. R. James. Oxford: Clarendon Press, 1924, 300-336.
- “The Acts of Thomas”. in *The Apocryphal New Testament*. tr. M. R. James. Oxford: Clarendon Press, 1924, 364-438.
- “The Exegesis on the Soul”. tr. William C. Robinson Jr. *The Nag Hammadi Library in English*. ed. J. M. Robinson. E. J. Brill, 1988.
- “The Investiture of the Archangel Gabriel”. tr. Lance Jenott. *New Testament Apocrypha More Noncanonical Scriptures*, vol. 2. ed. Tony Burke, Michigan: Grand Rapids 2020 s. 743.
- “The Letter of Peter to Philip”. tr. Frederik Wisse. *The Nag Hammadi Library in English*. ed. J. M. Robinson. E. J. Brill, 1988.
- “The Second Treatise of the Great Seth”. tr. A. Bullard & Joseph A. Gibbons. *The Nag Hammadi Library in English*. ed. J. M. Robinson. E. J. Brill, 1988.
- “Tripartite Tractate”. tr. Harold W. Attridge & Dieter Mueller. *The Nag Hammadi Library in English*. ed. J. M. Robinson. E. J. Brill, 1988.
- Smith, Andrew P. *A Dictionary of Gnosticism*. Illinois: Quest Books, 2009.
- Batten, Alicia J. “Thematic Affinities Between the Letter of James and the Acts of Peter and the Twelve Apostles”. *Christian Apocrypha: Receptions of the New Testament in Ancient Christian Apocrypha*. ed. Jean-Michel Roessli and Tobias Nicklas. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 247-265.
- Book Of Enoch*, https://www.ccel.org/c/charles/otpseudepig/enoche/ENOCH_1.HTM. (10.11.2024)
- Czachesz, Istvan. “The Identity of Lithargoel in the Acts of Peter and the Twelve”. *The Wisdom of Egypt*. Leiden: Brill, 2005, 485-502.
- Czachesz, Istvan. *Apostolic Commission Narratives in the Canonical and Apocryphal Acts of the Apostles*. Groningen: Ruksuniversiteit Groningen, 2002.
- Doresse, Jean. *The Secret Books of the Egyptian Gnostics*. London: Hollis&Karter, 1960.
- Ehrman, Bart D. *Lost Christianities: The Battle for Scripture and the Faiths We Never Knew*. New York: Oxford University Press, 2003, 7.
- Gündüz, Şinasi. “Arkonların Tabiatı Üzerine”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (Ocak 1997), 167-178. doi: <https://doi.org/10.17120/omuifd.13884>.
- Gündüz, Şinasi. “Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9. Ocak 1997, 121-165.
- Gündüz, Şinasi. “Nag Hammadi Literatürü ve Adem’in Vahyi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1993), 93-125.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Konya: Vadi Yayınları, 1998.
- Irenaeus, *Against Heresies*, <https://www.newadvent.org/fathers/0103107.htm>. (19.12.2024)
- Kutsal Kitap*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. 2008.
- Lapham, Fred. *Peter, The Myth, The Man and The Writings*. New York: Sheffield Academic Press, 2003.
- McCue, James F. “Peter the Apostle”. *Encyclopedia of Religion, Second Ed.* vol. 10, USA: Macmillian Reference, 2005, 7067-7069.
- Molinari, Andrea Lorenzo. *The Acts of Peter and the Twelve Apostles (NHC 6.1) Allegory, Ascent and Ministry in the Wake of the Decian Persecution*. Wisconsin: Marquette University, Faculty of Graduate School, Degree of Doctora of Philosophy, 1996.
- Muller, Richard A. *Dictionary of Latin and Greek Theological Terms*. Michigan: Grand Rapids, 2017.
- Pagels, Eleaine. *The Gnostic Gospels*. New York: Vintage Books, 1989.
- Patterson, Stephen J. “Sources, Redaction and Tendenz in the ‘Acts of Peter and the Twelve Apostles’ (NH VI, 1)”. *Vigiliae Christianae* 45/1 (Mar. 1991), 1-17. <https://doi.org/10.2307/1583755>
- Perkins, Pheme. *The Gnostic Dialogue: The Early Church and the Crisis of Gnosticism*. New York: Paulist Press, 1980.

- Platon. *Sokrates'in Savunması -Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon-*. çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, IX. basım, 2016.
- Robinson, James M., "Introduction". *The Nag Hammadi Library in English*. ed. J. M. Robinson. E. J. Brill, 1988.
- Robinson, William C. "The Exegesis on the Soul". *Novum Testamentum*. vol. 12 (April 1970), 102-117. <https://doi.org/10.2307/1560040>
- Rudolph, Kurt. *Gnosis, The Nature & History of Gnosticism*. tr. Robert McLachlan Wilson. San Francisco: Harper, 1987.
- Schenke, Hans-Martin. "The Acts of Peter and the Twelve Apostles". *New Testament Apocrypha vol II*. ed. Wilhelm Schneemelcher. Westminster: John Knox Press, 1992, 412-426.
- Sell, Jesse. "Simon Peter's 'Confession' and the Acts of Peter and the Twelve Apostles". *Novum Testamentum, Vol. XXI*. ed. Cilliers Breytenbach & Johan Thom. January 1979, 344-356.
- The Acts of Peter and the Twelve Apostles. tr. Douglas M. Parrot and R. McL. Wilson. *The Nag Hammadi Library in English*. ed. J. M. Robinson. E. J. Brill, 1988, 165-167
- The Gospel of Philip*. tr. Anton Teplyy & Mikhail Nikolenko. ed. Vladimir Antonov. 2008.